

Det juridiske fakultetet

Menneskerettslige skranker for isolering av innsatte i fengsel

Når er isolasjon av innsatte i fengsel et brudd på EMK artikkel 3, og harmonerer norsk lovgivning med de menneskerettslige skrankene?

Mari Kvile

Masteroppgave i rettsvitenskap, JUR-3902, vår 2020

Innholdsfortegnelse

1	Innledning.....	1
1.1	Tema, problemstilling og aktualitet	1
1.2	Metode og rettskilder	2
1.2.1	Avhandlingen er rettsdogmatisk.....	2
1.2.2	Nasjonale rettskilder.....	3
1.2.3	Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen (EMK)	3
1.2.4	Andre internasjonale rettskilder	5
1.2.5	Rapporter fra Den Europeiske torturforebyggende komité (CPT).....	6
1.3	Begrepsavklaring.....	6
1.4	Avgrensning	7
1.5	Oppgavens videre fremstilling	8
2	Retten til frihet fra tortur og mishandling etter EMK art. 3	9
2.1	Innledning.....	9
2.2	Hva innebærer «torture» etter EMK art. 3?.....	10
2.3	Hva innebærer «inhuman or degrading treatment or punishment» etter EMK art. 3? 11	
3	Når utgjør isolasjon av innsatte et brudd på EMK art. 3?	13
3.1	Innledning.....	13
3.2	Når utgjør isolasjon «torture» etter EMK artikkel 3?	13
3.3	Når utgjør isolasjon «inhuman or degrading treatment» etter EMK artikkel 3?.....	15
3.3.1	Innledende bemerkninger	15
3.3.2	Myndighetenes intensjon med sikkerhetstiltaket	15
3.3.3	Risikovurderingen som begrunner sikkerhetstiltaket.....	16
3.3.4	Klageadgang	18
3.3.5	Den innsattes fysiske og psykiske helse.....	18
3.3.6	Varigheten av opphold i isolasjon	20

3.3.7	Soningsforholdene og kompensierende tiltak	20
3.4	Konklusjon	21
4	Rett til frihet fra tortur og mishandling etter Grunnloven	23
5	Rettslig grunnlag for isolasjon etter nasjonal lovgivning.....	24
5.1	Formålet med straffegjennomføringsloven	24
5.2	Utgangspunktet – fellesskap med andre innsatte	24
5.3	Vilkår for isolasjon.....	25
5.3.1	Utelukkelse fra fellesskapet som forebyggende tiltak.....	25
5.3.2	Isolasjon som forebyggende tiltak.....	27
5.3.3	Isolasjon som særreaksjon etter strgfjl. § 39	28
5.3.4	Isolasjon ved disiplinærbrudd etter strgfjl. § 40.....	28
6	Harmonerer nasjonal lovgivning med EMK?	29
6.1	Innledning.....	29
6.2	Myndighetenes intensjon med sikkerhetstiltaket	29
6.3	Risikovurderingen som begrunner sikkerhetstiltaket.....	30
6.3.1	Den innsatte må utgjøre en risiko.....	30
6.3.2	Isolasjon begrunnet i bygnings- og bemanningsmessige forhold	32
6.4	Varigheten av sikkerhetstiltaket	34
6.5	Klageadgang for vedtak om isolasjon i fengsel	35
6.6	Utviklingen i fysisk og psykisk tilstand	38
6.7	Soningsforholdene.....	41
6.7.1	Generelt om soningsforholdene i norske fengsler	41
6.7.2	Kompensierende tiltak.....	43
6.8	Tilsynsordninger.....	44
6.8.1	Generelt om tilsynsordninger	44
6.8.2	Tilsynsordningen i Norge.....	44
6.9	Kvinner i isolasjon	45

6.10 Konklusjon	47
Kildeliste	49

1 Innledning

1.1 Tema, problemstilling og aktualitet

Tema og problemstilling for avhandlingen er når bruk av isolasjon overfor domfelte i fengsel omfattes av Den Europeiske menneskerettighetskonvensjon (heretter EMK) artikkel 3 og om norsk rett harmonerer med skrankene som følger av konvensjonen. EMK artikkel 3 verner om forbudet mot tortur samt umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff.

Tilsvarende bestemmelse følger av Lov 17. mai 1814 Kongeriket Norges Grunnlov (Grunnloven - Grl.) § 93 annet ledd.

Frihetsberøvelse er en av de mest inngripende tiltakene staten kan gjøre overfor borgeren, og det er derfor et krav om hjemmel i lov.¹ Isolasjon er en strafferettslig særreaksjon som reguleres i Lov av 18. mai 2001 nr. 21 om gjennomføring av straff mv.

(straffegjennomføringsloven - strgjfl.) kapittel 3. I Norge er isolasjon et av de mest restriktive inngrepene innsatte i fengsel kan utsettes for.²

Tirsdag 14. januar 2020 var spørsmålet om isolasjon og mangelen på menneskelig kontakt i norske fengsler oppe til høring på Stortinget med bakgrunn Særskilt melding fra Sivilombudsmannen.³ Sivilombudsmannen uttrykker i meldingen bekymring over dagens tilstand i norske fengsler og skriver at «slik situasjonen er i dag, overholder ikke norske myndigheter internasjonale menneskerettighetsstandarder [...]».⁴ I mai 2020 ble det inngått et rettsforlik mellom en tidligere innsatt i Bredtveit fengsel og staten hvor staten erkjente brudd på EMK artikkel 3.⁵ Bekymringene til Sivilombudsmannen kan således sies å være berettiget. Isolasjon i norske fengsler er dermed et dagsaktuelt tema.

Det er allment anerkjent at isolasjon kan ha negative skadevirkninger, ettersom «[n]oen av de virkninger som forekommer i flest isolasjonsstudier, er konsentrasjonsvansker, hallusinasjoner, angst, depresjoner, sløvhet og passivitet, selvmordstanker samt aggressiv atferd og selvskading.»⁶ Tall viser at hele 73 prosent av de innsatte i norske fengsler har

¹ Grunnloven § 113 (legalitetsprinsippet)

² Rua og Smith (2019) s. 30

³ Dok 4:3 (2018/2019)

⁴ Dok 4:3 (2018/2019) forord til Stortinget fra Sivilombudsmannen

⁵ 19-177369TVI-OTIR/06

⁶ Smith, Horn, Nilsen og Rua (2013) s. 173 siste avsnitt

personlighetsforstyrrelser, 42 prosent har angstlidelser og 12 prosent av de innsatte har suicidale tendenser.⁷ Det er således betydelig høyere forekomst av psykiske lidelser hos innsatte i norske fengsler enn hos befolkningen for øvrig.⁸ Flere av de innsatte har i tillegg til dette vokst opp med rusmisbruk i hjemmet og, eller, har blitt utsatt for misbruk i oppveksten.⁹ Dette gjør at de innsatte utgjør en særlig sårbar gruppe som er mer utsatt for negative skader ved isolasjon. Skadevirkningene av isolasjon er alvorlige, da særlig med tanke på at dette er innsatte som en dag skal tilbakeføres til samfunnet.

Isolasjon kan også ha en sterk påvirkning på de pårørende til de innsatte. De pårørende opplever i flere tilfeller at deres nærmeste endrer adferd under isolasjon, og mange bekymrer seg mer for hvordan han eller hun har det når de er isolert.¹⁰ Det må i tillegg til dette kunne antas å ha en påvirkning på de ansatte i fengsel når de må isolere innsatte, da særlig om man opplever at den innsatte er dårlig rustet til å takle situasjonen. Isolasjon har således en stor påvirkning, ikke kun på de innsatte, men også menneskene rundt dem.

Det er på bakgrunn av dette både relevant og aktuelt å klarlegge de juridiske rammene for bruk av isolasjon i fengsel, hvilke menneskerettslige skranker som følger av praksis fra Den Europeiske Menneskerettighetsdomstolen (heretter EMD) og om norsk rett harmonerer med skrankene.

1.2 Metode og rettskilder

1.2.1 Avhandlingen er rettsdogmatisk

Da formålet med avhandlingen er å fastslå rekkevidden av EMK artikkel 3 i henhold til isolering av innsatte i fengsel, er oppgaven utarbeidet etter rettsdogmatisk metode. Med rettsdogmatisk metode menes det å fastlegge samt å gi en fremstilling av hva som er gjeldende rett.¹¹ I fremstillingen vil innholdet i gjeldende rett bli klargjort, og det vil bli anvendt tradisjonell juridisk metode.¹²

⁷ Cramer (2014) punkt 3.2, 3.3 og 3.5

⁸ Cramer (2014) punkt 3.7

⁹ NRK (2018) 39:40 til 39:54

¹⁰ Rua og Smith (2019) s. 188 til 189

¹¹ Bernt og Doublet (1998) s. 13

¹² Bernt og Doublet (1998) s. 19

1.2.2 Nasjonale rettskilder

Grunnloven er lex superior i norsk rett og er dermed den rettskilden med mest tyngde. Grunnloven gir grunnlag «for å presisere, supplere og sågar korrigere loven». ¹³ Dersom andre lover skulle stride mot Grunnloven vil Grunnloven alltid gå foran.

Flere av de menneskerettslige bestemmelsene i Grunnloven har sterke likhetstrekk med EMK. I Rt. 2015 s. 93 (Maria-dommen) presiserer Høyesterett at de menneskerettslige bestemmelsene i Grunnloven

«skal tolkes i lys av de folkerettslige forbildene, men likevel slik at fremtidig praksis fra de internasjonale håndhevingsorganene ikke har samme prejudikatsvirkning ved grunnlovstolkningen som ved tolkningen av de parallelle konvensjonsbestemmelsene: Det er etter vår forfatning Høyesterett – ikke de internasjonale håndhevingsorganene – som har ansvaret for å tolke, avklare og utvikle Grunnlovens menneskerettsbestemmelser». ¹⁴

Dette ble igjen bekreftet i en plenumsdom fra 2016 i en mer generell avgjørelse. ¹⁵ Ved anvendelse av Grunnloven vil det således være relevant å se til EMK samt praksis fra EMD.

Høyesterett er den dømmende instansen som har mest tyngde og som skaper prejudikat. Det er få avgjørelser fra Høyesterett på området avhandlingen omfatter og det vil derfor også bli anvendt underrettspraksis for å klarlegge rettsstilstanden. I oppgaven vil det også bli anvendt et rettsforlik fra 2020. Denne har ikke samme tyngde som annen rettspraksis, men er relevant da den gir et bilde av rettsstilstanden.

1.2.3 Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen (EMK)

Norsk rett bygger på et dualistisk prinsipp. ¹⁶ Av dette følger det at det ikke kan bygges rettigheter og plikter direkte på folkeretten, og at folkeretten må vike for norsk rett ved

¹³ Aall (2018) s. 24

¹⁴ Rt. 2015 s. 93 A (Maria-dommen) avsnitt 57

¹⁵ HR-2016-2554-P

¹⁶ Ruud og Ulfstein (2011) s. 56

motstrid.¹⁷ I Norge må folkerettslige traktater og konvensjoner inkorporeres eller transformeres for å få bindende virkning.¹⁸ Norge ratifiserte EMK 15. januar 1952.¹⁹

Det følger av Grl. § 92 at Norge skal sikre menneskerettighetene vi har forpliktet oss til gjennom bindende traktater om menneskerettigheter. Etter Lov 21. mai 1999 nr. 30 om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (menneskerettsloven - mrl.) §§ 2 jf. 3 skal EMK gå foran norsk lovgivning ved motstrid. Dette gir uttrykk for presumsjonsprinsippet som forutsetter at norsk lovgivning er i overenstemmelse med Norges folkerettslige forpliktelser.²⁰

Det følger av høyesterettspraksis at det ved anvendelse av EMK skal anvendes samme tolkningsprinsipper som EMD.²¹ Det fremkommer av Rt. 2000 s. 996 (Bøhler-dommen) at det i utgangspunktet er EMDs oppgave å utvikle konvensjonen. «Norske domstoler må forholde seg til konvensjonsteksten, alminnelige formålsbetraktninger og konvensjonsorganenes avgjørelser.»²² I Rt. 2005 s. 833 fremkommer at «ved anvendelse av reglene i EMK skal norske domstoler foreta en selvstendig tolkning av konvensjonen. Herunder skal de benytte samme metode som EMD.»²³

Vienna Convention on the Law of Treaties 23 May 1969 Vienna (Wien-konvensjonen om traktatretten) regulerer de folkerettslige sider ved inngåelse, fortolkning og opphør av folkerettslige avtaler.²⁴ Konvensjonen er en kodifisering av folkerettslig sedvanerett og kan på så måte anses å være bindende til tross for at den ikke er direkte ratifisert av Norge.²⁵ Kapittel 3 i konvensjonen inneholder retningslinjer for tolkning av internasjonale traktater, herunder EMK. Det følger av Wien-konvensjonen om traktatretten artikkel 31 nummer 1 at internasjonale traktater skal tolkes etter deres ordlyd, traktatens kontekst og formål. Konvensjonen bygger således på en objektiv tolkningsteori.

¹⁷ Ruud og Ulfstein (2011) s. 56

¹⁸ Ruud og Ulfstein (2011) s. 59

¹⁹ Jebsen (2004) s. 38

²⁰ Ruud og Ulfstein (2011) s. 55

²¹ Rt. 2005 s. 833 A, avsnitt 45

²² Rt. 2000 s. 996 P (Bøhler-dommen) s. 1007

²³ Rt. 2005 s. 833 A, avsnitt 45

²⁴ Ruud og Ulfstein (2011) s. 70

²⁵ Ruud og Ulfstein (2011) s. 24

Det fremkommer av EMK artikkel 11 at konvensjonens autentiske språk er engelsk og fransk. Den norske oversettelsen er kun et hjelpemiddel, og tolkning av konvensjonen skal gjøres på originalspråket.²⁶ Det vil derfor bli anvendt den engelske versjonen av konvensjonen ved tolkning i avhandlingen.

Det følger av EMD-praksis i dommen *Tyrer mot Storbritannia* fra 1978 at «[...] the Convention is a living instrument which, [...] must be interpreted in the light of present-day conditions.»²⁷ EMK er således dynamisk og skal tolkes i den tiden den anvendes i. I dommen *Irland mot Storbritannia* følger det at det er EMDs oppgave å belyse, ivareta og utvikle reglene som følger av konvensjonen i tillegg til å dømme i de enkelte saker som blir fremlagt for domstolen.²⁸ Ettersom det er EMDs oppgave å klarlegge rettstilstanden etter EMK vil praksis fra EMD være sentralt i avhandlingen.

1.2.4 Andre internasjonale rettskilder

United Nations Convention Against Torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment of 10 December 1984 (heretter FNs torturkonvensjon) forbyr tortur og annen grusom, umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff. Norge ratifiserte konvensjonen i 1986, og konvensjonen er dermed bindende for Norge.²⁹ FNs torturkomité (CAT) er organet som overvåker at statene gjennomfører konvensjonen.³⁰

Optional Protocol to the Convention against Torture and other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment of 18 December 2002 (heretter OPCAT) er tilleggsprotokollen til FNs torturkonvensjon og ble ratifisert av Norge i 2013.³¹ OPCAT gir en ekstra beskyttelse for personer som er fratatt friheten gjennom å pålegge statene å ha et organ som forebygger at personer som er fratatt friheten utsettes for tortur og annen grusom, umenneskelig, eller nedverdiggende behandling eller straff.³² I Norge er dette gjennomført gjennom opprettelse av forebyggingsenheten ved Sivilombudsmannens kontor, jf. Lov 22. juni 1962 nr. 8 om Stortingets ombudsmann for forvaltningen (sivilombudsmannsloven - ombml.) § 3 a.³³

²⁶ Jebsen (2004) s. 40

²⁷ *Tyrer v. The United Kingdom J*, avsnitt 31

²⁸ *Irland v. The United Kingdom P*, avsnitt 154

²⁹ FN-sambandet (2019)

³⁰ FN-sambandet (2019)

³¹ Sivilombudsmannen (2016b)

³² OPCAT artikkel 1 jf. artikkel 3

³³ Prop.159 L (2012-2013) s. 12

1.2.5 Rapporter fra Den Europeiske torturforebyggende komité (CPT)

European Convention for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment of 1. February 1989 (Den europeiske torturkonvensjonen) har som formål å «effektivisere den beskyttelsen mot tortur som følger av andre menneskerettskonvensjoner, f.eks. EMK art. 3».³⁴ På bakgrunn av denne konvensjonen har Den europeiske komité for forebygging av tortur og umenneskelig og nedverdiggende behandling eller straff (heretter CPT) blitt opprettet.³⁵ CPT besøker jevnlig medlemslandenes ulike institusjoner, herunder fengsler.³⁶ På bakgrunn av besøkene skriver komiteen en CPT-rapport med formål å avdekke og eventuelt forhindre gjentakelse av brudd på forbudet mot tortur og annen grusom, umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff. Statene kan selv velge om rapportene skal offentliggjøres.³⁷ Norge ble sist besøkt i 2018 og rapporten ble utgitt etter besøket. Bruk av isolasjon i norske fengsler er ett av punktene som blir nevnt i rapporten.³⁸

CPT er et uavhengig organ som ikke er tilknyttet besøkslandene. Til tross for at rapportene har liten rettskildemessig betydning er rapportene et godt supplement for å se hvordan lovverket gjennomføres i praksis og hvordan blant annet soningsforholdene for innsatte faktisk er. I avhandlingen vil rapportene bli anvendt som et supplement for å se hvordan lovgivningen anvendes i praksis.

1.3 Begrepsavklaring

Isolasjon er ikke definert i norsk lovgivning. Begrepet som anvendes i straffegjennomføringsloven er «hel eller delvis utelukkelse fra fellesskapet». Dette finner vi blant annet i strgf. §§ 17, 37, 39 og 40. Fellesskap vil si samvær med de andre innsatte. Dette kan være under arbeid på dagtid, måltider eller fritidsaktiviteter.

Hel utelukkelse er den strengeste formen for isolering av en innsatt i Norge. Ordlyden tilsier at man sitter fullstendig isolert og ikke har tilgang til fellesskap med andre innsatte. Dette ble lagt til grunn i rettspraksis fra Høyesterett fra 2006.³⁹ I dommen blir det fastslått at særlig høyt sikkerhetsnivå ikke kunne regnes som hel utelukkelse da den innsatte hadde mulighet til

³⁴ Fredriksen (2013) s. 43

³⁵ Fredriksen (2013) s. 43

³⁶ Fredriksen (2013) s. 43

³⁷ Fredriksen (2013) s. 43

³⁸ CPT (2018) kapittel II C

³⁹ Rt. 2006 s. 1469 A, avsnitt 13

sosialt samvær med tre andre innsatte.⁴⁰ Det må derfor kunne legges til grunn at hel utelukkelse, eller fullstendig isolasjon, innebærer at den innsatte ikke har mulighet til sosialt samvær med andre innsatte eller annen meningsfull menneskelig kontakt.

Delvis utelukkelse tilsier at den innsatte får begrenset tilgang til samvær med andre sammenlignet med hva som er normalt under straffegjennomføring. Delvis utelukkelse kan innebære at det reguleres hvem den innsatte kan omgås med, at den innsatte kun får delta på bestemte aktiviteter eller at den innsatte kun utelukkes deler av døgnet.

Til tross for at isolasjon ikke er definert i norsk lovgivning er det imidlertid flere internasjonale definisjoner som alle definerer isolasjon noe forskjellig. Isolasjon er blant annet definert av CPT, i Istanbul-erklæringen fra 2007 samt FNs standard minimumsregler for behandlingen av innsatte, også kalt Mandelareglene.⁴¹

I denne avhandlingen vil definisjonen i Istanbul-erklæringen fra 2007 bli anvendt. I erklæringen blir isolasjon definert som fysisk isolasjon av innsatte i 22-24 timer om dagen. Meningsfull kontakt med andre er normalt redusert til et minimum. Det blir i definisjonen også presisert at sosial kontakt kan være mangelfull både kvantitativt og kvalitativt.⁴² Det er kvalitativt i forhold til hvor lenge den innsatte sitter isolert fra andre, og kvantitativt i form av mangel på meningsfull kontakt med andre.⁴³

Hva som skal regnes som meningsfull menneskelig kontakt blir nærmere beskrevet i Essex Paper 3. Kontakten skal være direkte, ansikt til ansikt og skal ikke være et tilfeldig møte. Det skal være en empatisk kommunikasjon som ikke er en del av bestemte fengselsrutiner som utdeling av mat, medisinske undersøkelser eller lignende.⁴⁴

1.4 Avgrensning

I avhandlingen vil kun isolasjon under straffegjennomføring bli behandlet. Isolasjon av innsatte i varetektsfengsel er regulert i Lov av 22. mai 1981 nr. 25 om rettergangsmåten i straffesaker (straffeprosessloven - strpl.), og finner sted før den innsatte har mottatt dom.

⁴⁰ Rt. 2006 s. 1469 A, avsnitt 12

⁴¹ 21st General Report of the CPT (2010-2011) punkt 54, Istanbulerklæringen (2007) s. 1 og Mandelareglene (2015) regel. 44

⁴² Istanbulerklæringen (2007) s. 1

⁴³ Rua og Smith (2019) s. 219-220

⁴⁴ Essex Paper 3 (2016) s. 88-89

Grunnlaget for isoleringen har således et annet grunnlag og vil derfor ikke bli behandlet i den videre fremstillingen. Det vil imidlertid bli anvendt dommer som omhandler isolasjon i varetekt ettersom vurderingsmomentene for om det foreligger brudd på EMK artikkel 3 kan være relevante.

Mindreårige er en særlig utsatt gruppe som i større grad er beskyttet enn den øvrige befolkningen, blant annet gjennom Convention on the Rights of the Childs (FNs barnekonvensjon). Det er en høyere terskel for bruk av isolasjon overfor mindreårige enn for myndige innsatte. Isolasjon skal kun forekomme der det er «strengt nødvendig» jf. strgjfl. § 37. Vurderingsgrunnlaget blir dermed noe annerledes for innsatte under 18 år. På bakgrunn av oppgavens omfang vil dette ikke bli behandlet videre i avhandlingen.

Etter strgjfl. § 37 niende ledd siste setning kan den innsatte selv velge å isoleres. Når isolasjonen er selvvalgt vil det vanskelig kunne defineres som tortur, og det vil derfor falle utenfor oppgavens ordlyd.

I avhandlingen vil forskjeller mellom kvinner og menn i fengsel bli belyst. Formålet er ikke å belyse problematikken med forskjellsbehandling mellom kjønnene, men å se nærmere på hvilke områder som er problematiske i henhold til EMK artikkel 3. Det vil derfor ikke bli utdypet nærmere om lovligheten av forskjellsbehandling mellom kjønnene.

1.5 Oppgavens videre fremstilling

I den videre fremstillingen vil det i kapittel 2 bli gått nærmere inn på EMK artikkel 3 og hva som regnes som «torture» og «inhuman or degrading treatment or punishment» etter bestemmelsen. I kapittel 3 vil det avklares når isolasjon av innsatte utgjør et brudd på artikkel 3 gjennom å se til relevant rettspraksis fra EMD. Kapittel 4 tar kort for seg torturforbudet som følger av GrL. § 93. I kapittel 5 vil det nasjonale lovverket som er relevant for problemstillingen bli fremlagt. Til slutt i kapittel 6 blir det sett nærmere på om nasjonal lovgivning harmonerer med de skrankene som følger av EMK og EMD.

2 Retten til frihet fra tortur og mishandling etter EMK art. 3

2.1 Innledning

I det følgende kapittelet vil innholdet i EMK artikkel 3 bli klarlagt. Det vil bli utdypet hva som regnes som tortur, samt umenneskelig eller nedverdiggende behandling etter bestemmelsen.

Forbudet mot tortur og mishandling følger av EMK artikkel 3. Bestemmelsen lyder som følger:

«No one shall be subjected to torture or to inhuman or degrading treatment or punishment.»

Ordlyden tilsier et totalforbud av slik behandling, uavhengig av om behandlingen foretas overfor en person i, eller utenfor fengsel. Bestemmelsen skiller mellom «torture» og «inhuman or degrading treatment or punishment». Dette tilsier at det skal mer til for at foreligger brudd på torturforbudet. Bestemmelsen oppstiller dermed to forbud med ulik grad av alvorlighet.

EMK artikkel 3 nedfeller noen av de mest fundamentale verdiene i et demokratisk samfunn. Formålet med bestemmelsen er å beskytte borgerne mot overgrep fra myndighetene samt å beskytte menneskeverdet. Bestemmelsen er absolutt og kan ikke fravikes. Etter EMK artikkel 15 nummer 3 kan ikke EMK artikkel 3 fravikes i krisesituasjoner, eksempelvis i krig. Selv ved bekjempelse av terrorisme eller organisert kriminalitet vil det absolutte forbudet mot tortur eller umenneskelig eller nedverdiggende straff eller behandling være ufravikelig.⁴⁵

EMD har innfortolket et generelt krav etter artikkel 3 om statenes behandling av innsatte i fengsel. Medlemsstatene er forpliktet til å sikre at innsatte skal sone under forhold som respekterer menneskeverdet, at gjennomføringen av tiltak ikke utsetter vedkommende for nød eller lidelser utover det som følger av normal straffegjennomføring, samt at fangens helse blir tilstrekkelig ivaretatt blant annet ved medisinsk behandling.⁴⁶

⁴⁵ Ilascu and others v. Moldova and Russia GC, avsnitt 424

⁴⁶ Kudla v. Poland GC, avsnitt 94

I *Ilsacu med fler mot Moldova og Russland* presiserte EMD følgende:

«Article 3 requires the State to ensure that [...] the manner and method of the execution of measures do not subject him to distress or hardship of an intensity exceeding the **unavoidable level of suffering inherent in detention** [...].»⁴⁷ (Min utheving.)

Dette er et uttrykk for nødvendighetskravet som fremkommer i strgf. § 37. Tiltak skal ikke utgjøre et større inngrep enn det som er nødvendig ved straffegjennomføring. Der det er tilstrekkelig med mindre inngripende tiltak skal dette prøves først. Dette følger også av EMD-praksis på området.⁴⁸

Det fremkommer av praksis fra EMD at vurderingen for om det foreligger «ill-treatment» beror på en helhetsvurdering hvor forholdene i saken, varigheten av behandlingen, fysiske- og mentale påkjenninger, og i noen saker kjønn, alder og helsesituasjonen til offeret er relevante momenter.⁴⁹

2.2 Hva innebærer «torture» etter EMK art. 3?

EMK definerer ikke hva som regnes som tortur. Det fremkommer imidlertid en definisjon i FNs torturkonvensjon artikkel 1 nummer 1. Det er alminnelig antatt at definisjonen har en generell gyldighet og derfor også anvendes ved tolkningen av EMK artikkel 3.⁵⁰ FNs torturkonvensjon artikkel 1 nummer 1 har definert tortur som:

«(...) any act by which severe pain or suffering, whether physical or mental, is intentionally inflicted on a person for such purposes as obtaining from him or a third person information or a confession, punishing him for an act he or a third person has committed or is suspected of having committed, or intimidating or coercing him or a third person, or for any reason based on discrimination of any kind, when such pain or suffering is inflicted by or at the instigation of or with the consent or acquiescence of a public official or other person acting in an official capacity. It does not include pain or suffering arising only from, inherent in or incidental to lawful sanctions.»

⁴⁷ *Ilsacu and others v. Moldova and Russia GC*, avsnitt 428

⁴⁸ *Babar Ahmad and others v. The United Kingdom J*, avsnitt 212

⁴⁹ *Ireland v. The United Kingdom P*, avsnitt 162

⁵⁰ Aall (2018) s. 184

EMD viser til FNs torturkonvensjon ved definering av hva som utgjør tortur ved anvendelse av EMK artikkel 3.⁵¹ Definisjonen i konvensjonen forbeholder seg alvorlig smerte og lidelse som er påført med hensikt. Man skal således ha forsett om å påføre andre skade for at det skal kunne betegnes som tortur. Dette omfatter både fysisk og psykisk lidelse som er påført av staten og som ikke er en lovlig straffereaksjon.

Fysisk tortur er fysiske skader mot kroppen, men det kan også være mer indirekte lidelse som mangel på mat eller varme som kan forårsake fysiske skader. Psykisk tortur kan innebære trusler rettet mot en selv eller nærstående familie eller venner, uforholdsmessig lange avhør, å bli etterlatt alene over en lenger periode, mangel på lys eller varme, berøvelse av søvn m.m.

Isolasjon alene faller ikke direkte inn under definisjonen tortur. Isolasjon er ofte lovregulert, og er således en lovlig straffereaksjon. Videre er gjennomføringen av isolasjonen og isolasjonens lengde svært varierende. Det skal således mye til før isolasjon i fengsel faller inn under forbudet mot tortur i EMK artikkel 3.

2.3 Hva innebærer «inhuman or degrading treatment or punishment» etter EMK art. 3?

En ordlydsfortolkning av «inhuman treatment or punishment» tilsier behandling som forårsaker fysisk eller psykisk lidelse. Det ligger tett opp mot tortur, men er ikke av like alvorlig karakter. Dette kan innebære at det ikke er systematisk bruk av virkemidler som forårsaker fysisk eller psykisk lidelse. Dette kan for eksempel være å bli fratatt klær, generelt ydmykende behandling eller behandling som er fysisk eller psykisk skadelig men som ikke når opp til terskelen for tortur.

I praksis fra EMD blir «inhuman treatment or punishment» definert som «premeditated, (...) applied for hours at a stretch and caused either actual bodily injury or intense physical or mental suffering».⁵²

⁵¹ IIsacu and others v. Moldova and Russia GC, avsnitt 426

⁵² Öcalan v. Turkey GC, avsnitt 181 og IIsacu and others v. Moldova and Russia GC, avsnitt 425

En naturlig språklig forståelse av «degrading treatment or punishment» er ydmykende og nedverdiggende behandling. Det er behandling som fjerner verdigheten til personen som blir utsatt for behandlingen.

Det følger videre av praksis fra EMD at nedverdiggende behandling etter EMK artikkel 3 beror på om intensjonen har vært å ydmyke og fornedre den innsatte og om konsekvensene av slik behandling vil påvirke ham eller henne på en måte som er uforenlig med artikkel 3.⁵³ Behandlingen må være av slikt omfang at den ikke faller inn under den vanlige grad av ydmykelse som ligger i arrest eller forvaring.⁵⁴ Det er naturlig å tolke dette til å omfatte domfelte i fengsel. En vanlig grad av ydmykelse må forstås som nødvendige kroppsvisiteringer, reguleringer av aktiviteter, visitasjon og lignende som vil regnes som ydmykende utenfor fengsel, men som er nødvendig ved straffegjennomføring.

Praksis fra EMD viser at «inhuman or degrading treatment or punishment» ofte blir vurdert under ett.⁵⁵ De to momentene henger ofte tett sammen, og «inhuman treatment or punishment» vil i de fleste tilfeller også kunne regnes som «degrading».

⁵³ Se blant annet Rohde v. Denmark J, avsnitt 90

⁵⁴ Öcalan v. Turkey GC, avsnitt 181

⁵⁵ Se blant annet Kudla v. Poland GC

3 Når utgjør isolasjon av innsatte et brudd på EMK art. 3?

3.1 Innledning

I det følgende kapittelet vil det bli drøftet hvilke rammer EMD har oppstilt for EMK artikkel 3 ved bruk av isolasjon i fengsel. Det vil bli gått nærmere inn på de mest relevante momentene EMD anvender ved en vurdering om det foreligger brudd på EMK artikkel 3. Forbudet mot tortur vil normalt ha en høyere terskel enn forbudet mot umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff. Det vil derfor først bli gått nærmere inn på når isolasjon utgjør tortur før det vil bli klarlagt når isolasjon utgjør umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff.

EMK artikkel 3 oppstiller ikke et eksplisitt forbud mot bruk av isolasjon. Ordlyden i bestemmelsen tilsier at isolasjon må være av en viss kritikkverdig grad før det utgjør en krenkelse av artikkel 3. EMD har presisert at isolasjon alene ikke utgjør en krenkelse av artikkel 3 da det avhenger av en helhetsvurdering av den aktuelle saken.⁵⁶ Det fremkommer av juridisk teori at «fullstendig kommunikasjonsmessig og sosial isolasjon er potensielt så skadelig at den i seg selv overskrider terskelen for umenneskelig behandling [...]. Forbudet mot slik behandling må, som torturforbudet, anses som absolutt.»⁵⁷

Spørsmålet blir derfor når isolasjon omfattes av artikkelen, og når isolasjon eventuelt utgjør et brudd på konvensjonens artikkel 3. Ettersom det tilfaller EMD å tolke rekkevidden av EMK vil det i den følgende utredelsen bli lagt vekt på praksis fra EMD.

3.2 Når utgjør isolasjon «torture» etter EMK artikkel 3?

Det finnes få eksempler hvor EMD har konkludert med at isolasjon utgjør tortur og brudd på EMK artikkel 3. Et eksempel er likevel *Ilascu med fler mot Moldova og Russland* fra 2004 hvor det ble idømt brudd på torturforbudet etter artikkel 3.

I 1993 ble *Ilascu* dømt til døden mens de tre andre domfelte i saken ble dømt til fengsel og, eller, «hard labour camp». De var dømt for blant annet drapet på to separatister med intensjon

⁵⁶ Se blant annet *Babar Ahmad and others v. The United Kingdom J*, avsnitt 209

⁵⁷ Aall (2018) s. 197 jf. *Van der Ven v. The Netherlands J*

om å spre frykt, intensjon om å begå lovbrudd mot staten, ødeleggelse av andres eiendom samt ulovlig eller uautorisert bruk av ammunisjon eller eksplosiver.⁵⁸

Soningsforholdene var kritikkverdige for samtlige domfelte, men de var verst for Ilascu. Ilascu hadde fått dødsstraff og ble følgende isolert i åtte år i påvente av gjennomføring av dødsstraffen. Under isolasjonen ble han underlagt svært strenge og begrensede soningsforhold. Ilascu hadde ingen kontakt med andre innsatte i fengselet. Han fikk ikke ha kontakt med noen utenfor fengselet, dette inkluderte både familie og advokat. Dette innebar at han blant annet ikke hadde lov til å sende eller motta brev. Cellen hadde ikke ventilasjon og den ble ikke varmet opp. Dette gjaldt også på vinteren når det kunne bli svært kaldt. Han hadde ikke tilgang på naturlig dagslys da det ikke var vindu på cellen. Som disiplinærstraff ble den domfelte til tider fratatt mat. Det kunne i tillegg til dette gå måneder mellom hver gang den innsatte fikk tillatelse til å dusje. Som følge av denne behandlingen ble den allmenne helsetilstanden til Ilascu svært dårlig. Til tross for dette fikk han ikke medisinsk oppfølging da han hadde blitt fratatt muligheten til medisinske undersøkelser og behandling.⁵⁹

På bakgrunn av dette konkluderte EMD følgende:

“The Court concludes that the death sentence imposed on the applicant coupled with the conditions he was living in and the treatment he suffered during his detention after ratification, account being taken off the state he was in after spending several years in those conditions before ratification, were particularly serious and cruel and must accordingly be considered acts of torture within the meaning of Article 3 of the Convention.”⁶⁰

Det skal svært mye til før isolasjon regnes som tortur etter EMK artikkel 3. I saken ovenfor var det mange faktorer som gjorde at det var lite tvilsomt at soningsforholdene under isolasjon var så alvorlige at de utgjorde tortur etter artikkel 3. Det er ikke isolasjonen alene som utgjør tortur. Det beror på en helhetsvurdering hvor det i særlig alvorlige tilfeller tilsammen kan utgjøre tortur.

⁵⁸ Ilscu and others v. Moldova and Russia GC avsnitt 215 til 219

⁵⁹ Ilscu and others v. Moldova and Russia GC, avsnitt 438 til 440

⁶⁰ Ilscu and others v. Moldova and Russia GC, avsnitt 440

3.3 Når utgjør isolasjon «inhuman or degrading treatment» etter EMK artikkel 3?

3.3.1 Innledende bemerkninger

I Norge er det mindre sannsynlig at det forekommer tilfeller hvor isolasjon i fengsel utgjør tortur etter EMK artikkel 3. Det mest relevante for avhandlingen vil derfor være å se nærmere på hva som er vurderingsmomentene for når isolasjon utgjør «inhuman or degrading treatment or punishment».

Det fremkommer av praksis fra EMD at det er visse momenter som skal vurderes før det kan konstateres om det foreligger konvensjonsbrudd. Det vil avhenge av den enkelte sak hvilke momenter som er utslagsgivende eller særlig relevante. Det vil sjeldent kunne konstateres brudd på artikkel 3 kun ved vurdering av ett av momentene.

EMD har i flere saker uttalt at det kreves et minimum av alvor for at det skal foreligge et brudd på EMK artikkel 3.⁶¹ For å vurdere om den aktuelle saken overgår minimum alvorlighet skal forholdene vurderes i sin helhet. Det er en relativ vurdering hvor blant annet forholdene i saken, varigheten av tiltaket, psykisk og fysisk helse og påvirkning, og i noen tilfeller den innsattes kjønn og alder er relevante momenter.⁶²

3.3.2 Myndighetenes intensjon med sikkerhetstiltaket

Mange av momentene som inngår i helhetsvurderingen fremkommer i saken *Ramirez Sanchez mot Frankrike* fra 2006. Sanchez ble dømt til livstid for ulike terrorangrep i Frankrike.⁶³ Sanchez satt i isolasjon fra han ble fengslet i 1994 til slutten av 2002 da han ble overført til et annet fengsel. Han ble igjen isolert fra 2004 til 2006.⁶⁴

Et av momentene som fremkommer i dommen er myndighetenes intensjon med strenge sikkerhetstiltak.⁶⁵ Dersom intensjonen er å utsette den innsatte for forhold som er omfattet av artikkel 3, for eksempel nedverdiggende eller ydmykende behandling, vil dette tale for

⁶¹ Se blant annet *Ireland v. The United Kingdom P*, avsnitt 162 og *Kudla v. Poland GC*, avsnitt 91

⁶² Se blant annet *Ireland v. The United Kingdom P*, avsnitt 162 og *Kudla v. Poland GC*, avsnitt 91

⁶³ *Ramirez Sanchez v. France GC*, avsnitt 10

⁶⁴ *Ramirez Sanchez v. France GC*, avsnitt 11 og 71 til 76

⁶⁵ *Ramirez Sanchez v. France GC*, avsnitt 118

konvensjonsbrudd.⁶⁶ Myndighetens intensjon med isolasjonen er et moment i vurderingen, og vil ikke alene kunne konstatere konvensjonsbrudd.⁶⁷

Isolasjon er svært inngripende og hva som begrunner tiltaket er derfor relevant. Begrunnelse for tiltaket vil være med på å forhindre myndighetsmisbruk. Dersom isolasjon blir anvendt for å psyke ut den innsatte, for på den måten å tvinge frem en tilståelse eller lignende, vil det tale for brudd på artikkel 3. Dersom det er fare for liv og helse, enten den innsattes eller andres liv, vil det tale for at myndighetens intensjon med sikkerhetstiltak som isolasjon er tilstrekkelig begrunnet. Dersom sikkerhetstiltaket ikke blir begrunnet, eller begrunnelsen ikke samsvarer med sikkerhetstiltaket, vil det kunne tale for konvensjonsbrudd i en helhetsvurdering.

3.3.3 Risikovurderingen som begrunner sikkerhetstiltaket

Et annet moment som er relevant er risikovurderingen som begrunner sikkerhetstiltaket.⁶⁸ Særskilte sikkerhetstiltak må være begrunnet i en sikkerhetsrisiko eller fare for uro i fengselet, samt være saklig begrunnet i formålet med tiltaket.⁶⁹ Risikovurderingen og myndighetens intensjon med sikkerhetstiltaket vil derfor være sammenfallende i mange tilfeller.

I vurderingen vil det eksempelvis kunne være relevant om den innsatte utviser anger for bakgrunnen for isolasjonen.⁷⁰ Dersom den innsatte er isolert for å ha startet et slagsmål og han eller hun har gitt tydelig uttrykk for anger, vil det være et relevant moment når det vurderes forlengelse av isolasjon.

I tilfeller hvor det ikke foreligger en risiko kan det føre til at isolasjonen ikke er tilstrekkelig begrunnet eller i det hele tatt nødvendig. Når et sikkerhetstiltak som isolasjon, ikke er nødvendig vil det være en større risiko for at det strider med EMK artikkel 3.

Risikovurderingen vil gi et inntrykk av om det kan være tilstrekkelig med andre mindre inngripende tiltak, som for eksempel delvis utelukkelse eller overføring til en annen fengselsinstitusjon.

⁶⁶ Ramirez Sanchez v. France GC, avsnitt 118

⁶⁷ Ramirez Sanchez v. France GC, avsnitt 118

⁶⁸ Babar Ahmad and others v. The United Kingdom J, avsnitt 211

⁶⁹ Ramirez Sanchez v. France GC, avsnitt 149

⁷⁰ Ramirez Sanchez v. France GC, avsnitt 125

I *Ramirez Sanchez mot Frankrike* uttalte EMD følgende:

«It would also be desirable for alternative solutions to solitary confinement to be sought for persons considered dangerous and for whom detention in an ordinary prison under the ordinary regime is considered inappropriate.»⁷¹

EMD skriver at det er ønskelig at andre tiltak prøves ut, men det oppstilles ikke et krav. I *Rohde mot Danmark* ble dom avsagt i dissens 4-3 hvorav flertallet mente det forelå brudd på EMK artikkel 3. Mindretallets dissens berodde på at sikkerhetstiltaket ikke var nødvendig eller tilstrekkelig begrunnet.⁷² Dette understreker at det beror på en helhetsvurdering når det vurderes om isolasjon utgjør et brudd på EMK artikkel 3.

I dommen *Öcalan mot Tyrkia* fra 2005 ble det vurdert at det ikke forelå brudd på EMK artikkel 3. Öcalan var isolert på en øy som eneste fange. Ved domsavsigelsen i EMD hadde han sittet isolert i mer enn fem år, og han sitter den dag fremdeles isolert på øya med streng bevoktning.⁷³ Et av spørsmålene i dommen var om isolasjonen utgjorde et brudd på EMK artikkel 3. På grunn av beliggenheten hadde den innsatte lite kontakt med sin familie. Han hadde imidlertid tilgang på bøker, aviser og radio i tillegg til fri brevveksling med utsiden.⁷⁴ Han fikk i tillegg til dette besøk av sin advokat en gang i uken og medisinske undersøkelser av en lege to ganger om dagen.⁷⁵

Det ble tungt vektlagt i dommen at Öcalan utgjorde en stor utfordring for tyrkiske myndigheter. Öcalan hadde vært leder i PKK, en væpnet separatistgruppe som hadde utført en rekke terroraksjoner. Det var en klar rømningsfare, blant annet ved hjelp fra hans støttespillere utenfra, samt at det var fare for den innsattes liv. På bakgrunn av dette anså EMD at det ikke utgjorde et brudd på EMK artikkel 3 å holde den domfelte isolert på en øy.

Dommen viser hvordan isolasjon over svært lang tid ikke nødvendigvis utgjør et konvensjonsbrudd der det er svært vanskelig for staten å utføre straffegjennomføring på en annen betryggende måte. Det fremkommer av juridisk litteratur at «[s]elv om artikkel 3-vernet i sin helhet er «absolutt», vil altså en behandling som ellers ville måtte anses som

⁷¹ Ramirez Sanchez v. France GC, avsnitt 146

⁷² Rohde v. Denmark J, dissens avsnitt 1

⁷³ Wikipedia (2020) punkt 4.1

⁷⁴ Öcalan v. Turkey GC, avsnitt 33

⁷⁵ Öcalan v. Turkey GC, avsnitt 33

umenneskelig eller nedverdiggende ikke nå opp til denne «terskelen», dersom den er velgrunnet og tvingende nødvendig.»⁷⁶ Risikovurderingen kan etter dette ha stor betydning for om det foreligger konvensjonsbrudd.

3.3.4 Klageadgang

Et viktig moment i helhetsvurderingen er den innsattes adgang til å klage over sikkerhetsvedtak om isolasjon. Det må foreligge klageadgang, avgjørelser må være tilstrekkelig begrunnet, og den innsatte må ha en reell mulighet til rettslig overprøving.⁷⁷ Dersom det tar for lang tid før den innsatte får mulighet til rettslig overprøving eller blir informert om dette vil det tale for at det foreligger konvensjonsbrudd. Dette momentet kan begrunnes i for eksempel EMK artikkel 6. Etter artikkel 6 har alle rett på en rettferdig og offentlig rettergang for å avgjøre hans eller hennes sivile rettigheter.

Det følger av EMK artikkel 13 at dersom rettigheter og friheter som beskrevet i menneskerettighetskonvensjonen er krenket, har alle en effektiv prøvningsrett foran en nasjonal myndighet, uavhengig av om overtredelsen er begått av personer som har opptrådt i en offisiell kapasitet. For vedtak om isolasjon kan det foreligge et potensielt brudd på EMK artikkel 3, og det skal derfor være en mulighet for den domfelte å få saken overprøvd av en nasjonal myndighet. For at den innsatte skal få isolasjonsvedtak overprøvd av en domstol eller annen kompetent myndighet har EMD slått fast at det kan innebære at staten må sørge for fri rettshjelp.⁷⁸

Klageadgang er et viktig demokratisk hensyn som beskytter borgere mot maktmisbruk fra staten. Når det foreligger klageadgang vil rettssikkerheten til den innsatte være bedre ivaretatt. Momentet er derfor relevant i helhetsvurderingen for om det foreligger brudd på EMK artikkel 3.

3.3.5 Den innsattes fysiske og psykiske helse

Utviklingen i den innsattes fysiske og psykiske helsetilstand vil stå sentralt ved avgjørelsen av om EMK artikkel 3 er krenket.⁷⁹ Det er tilgangen til helsehjelp som er relevant i vurderingen,

⁷⁶ Aall (2018), s. 198

⁷⁷ Ramirez Sanchez v. France GC, avsnitt 145 og Babar Ahmad and others v. The United Kingdom J, avsnitt 212

⁷⁸ Airey v. Ireland J, avsnitt 26

⁷⁹ Ramirez Sanchez v. France GC, avsnitt 139 flg.

og ikke nødvendigvis om den innsatte har helseplager. Den innsattes helsesituasjon skal overvåkes og vurderes regelmessig for å forhindre forverring i helsetilstanden. Dette er spesielt viktig med tanke på risikoen for isolasjonsskader. Risikoen for isolasjonsskader øker jo lenger isolasjonen varer, og det forventes at undersøkelsene hos langtidsisolerte er mer omfattende enn hos innsatte som sitter i isolasjon i kortere perioder.⁸⁰

Dersom den innsattes helsetilstand i tilstrekkelig grad overvåkes, vil det tale for at isolasjonen ikke utgjør umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff. Dette er fordi isolasjonen alene ikke er forbudt etter bestemmelsen. En isolert, uten fysiske eller psykiske plager, blir derfor ikke nødvendigvis utsatt for forhold som omfattes av EMK artikkel 3. Det vil imidlertid være noe annet om det ikke blir iverksatt tiltak når den innsatte utvikler fysiske og, eller psykiske plager. Ettersom alle innsatte vil reagere forskjellig på isolasjon vil særlig dette punktet bero på en skjønnsmessig vurdering i det konkrete tilfellet.

I 2012 avsa EMD dom i saken *Babar Ahmad med fler mot Storbritannia*. Spørsmålet i saken var om utlevering til USA ville utgjøre et brudd på EMK artikkel 3.⁸¹ Babar Ahmad var anklaget for å ha hadde opprettet en nettside i Storbritannia som bisto terrorister med materiell. Nettsiden anvendte en server i USA og det var på bakgrunn av dette amerikanske myndigheter krevde Ahmad utlevert. Babar Ahmad mente de ville bli utsatt for umenneskelig behandling dersom han ble utlevert til USA. Dommen inneholder flere relevante momenter om isolasjon. Det ble blant annet lagt vekt på de helseskadelige aspektene isolasjon kan ha på den innsatte og at dette kan forverres jo lenger det opprettholdes.⁸² Det poengteres at «[t]he statement of reasons should also be increasingly detailed and compelling as time goes by».⁸³ Det fremkommer av juridisk teori at vurderingen er således er dynamisk og at kravet til begrunnelse for opprettholdelse av slike tiltak skjerpes med tiden.⁸⁴

Det blir presisert i *Babar Ahmad med fler mot Storbritannia* at isolasjon på ubestemt tid ikke skal forekomme. Det gjelder også de tilfellene der det kun er snakk om relativ isolasjon.⁸⁵ Det vil si at delvis utelukkelse fra fellesskapet ikke skal skje på ubestemt tid.

⁸⁰ Ramirez Sanchez v. France GC, avsnitt 139

⁸¹ Babar Ahmad and others v. The United Kingdom J, avsnitt 22

⁸² Babar Ahmad and others v. The United Kingdom J, avsnitt 207

⁸³ Babar Ahmad and others v. The United Kingdom J, avsnitt 212

⁸⁴ Aall (2018) s. 198

⁸⁵ Babar Ahmad and others v. The United Kingdom J, avsnitt 210

3.3.6 Varigheten av opphold i isolasjon

Varigheten av opphold i avdeling med særlig høyt sikkerhetsnivå eller bruken av særskilte sikkerhetstiltak som isolasjon er et moment som er relevant i helhetsvurderingen.⁸⁶ Det er begrenset hvor lenge en innsatt kan bli holdt isolert før det taler for brudd på EMK artikkel 3. Risikoen for konvensjonsbrudd vil øke jo lenger den innsatte sitter isolert. Det skal også vektlegges om det har blitt gjort kompensierende tiltak for å hindre isolasjonsskader.⁸⁷ Dette kan for eksempel være at isolasjonen blir endret til delvis utelukkelse i perioder, forsøk på tilbakeføring til fellesskapet, arbeidsmuligheter, aktiviteter og lignende.

Momentet er viktig fordi det er godt dokumentert at isolasjon kan være svært helseskadelig for mange innsatte. Jo lenger isolasjonen opprettholdes jo flere skader kan melde seg. Den innsatte vil kunne ønske å trekke seg mer tilbake, noe som etter hvert kan føre til at tilbakeføring til fellesskapet kan bli svært vanskelig.⁸⁸ Saken *Rohde mot Danmark* er et eksempel hvor den innsatte selv valgte å forlenge isolasjonen etter å ha sittet isolert i en lenger periode.⁸⁹

I *Öcalan mot Tyrkia* var lengden på isolasjonen også et moment som ble tillagt betydning. Isolasjonens varighet ble ikke utslagsgivende da det på bakgrunn av risikovurderingen måtte anses å være et nødvendig tiltak.

3.3.7 Soningsforholdene og kompensierende tiltak

Soningsforholdene under isolasjon må vurderes samlet. Materielle forhold som tilgjengelig plass på cellen, tilgang på dagslys, sanitære forhold mv. har betydning for om det foreligger et konvensjonsbrudd.⁹⁰ Tilgang på bøker, TV, radio eller lignende kan være kompensierende tiltak som letter på soningsforholdene og er således av betydning. Det kan imidlertid ikke gjøre opp for mangelen på muligheten til å bevege seg ute eller tilbringe tid utenfor cellen.⁹¹

Et godt eksempel hvor soningsforholdene ble tungt vektlagt var i *Rohde mot Danmark* som ble avsagt av EMD i 2005.⁹² Saken omhandlet isolasjon i varetekt. Dommen er relevant da

⁸⁶ Se blant annet *Ramirez Sanchez v. France GC*, avsnitt 136 flg.

⁸⁷ Se blant annet *Rohde v. Denmark J*, avsnitt 97

⁸⁸ NRK (2018) 32:20 til 32:34

⁸⁹ *Rohde v. Denmark J*, avsnitt 19

⁹⁰ *Ramirez Sanchez v. France GC*, avsnitt 126 flg.

⁹¹ *Babar Ahmad and others v. The United Kingdom J*, avsnitt 214

⁹² *Rohde v. Denmark J*, avsnitt 97

vurderingsmomentene som ble vektlagt i saken også er relevante for isolasjon i fengsel etter domfellelse. Det norske og danske rettssystemet har mange likheter, og dommen er derfor av særlig interesse.

Rohde var siktet for forsøk på smugling av over fem tusen kilo kokain, og satt etterfølgende elleve måneder i isolasjon i Danmark. EMD vektla CPT's uttalelser om helserisikoen isolasjon utgjøre overfor innsatte, men poengterte at det også er særlig relevant hvordan isolasjonen blir gjennomført og hvilke restriksjoner isolasjonen innebærer. Rohde hadde tilgang på fjernsyn, aviser, bøker, fengsels-butikken samt mulighet til å trene både ute og inne hver dag. Han hadde ikke sosial omgang med andre innsatte, men han hadde kontakt med sin engelsk- og fransklærer, fengselsprest, sosialarbeider, lege, fysioterapeut og sykepleier. Han fikk også jevnlig besøk av familie og venner.⁹³

Rohde fikk tilstrekkelig helseoppfølging og tilgang til andre ressurser som undervisning, prest, besøk, bøker og fjernsyn. I dommen presiserer EMD at forlenget isolasjon er uønsket, men om det faller inn under artikkel 3 beror på de faktiske omstendighetene, hvor strengt sikkerhetstiltaket er, hvor lenge det varer, formålet og hvordan den isolerte blir påvirket av sikkerhetstiltaket.⁹⁴ På bakgrunn av dette fant EMD at det ikke i forelå brudd på konvensjonens artikkel 3.⁹⁵ Dommen viser at isolasjon over en lang periode ikke nødvendigvis vil utgjøre et brudd på EMK artikkel 3.

I *Rohde mot Danmark* hadde den innsatte sittet isolert i varetekt over en lang periode. Det ble i dommen vurdert at det ikke forelå konvensjonsbrudd. Dommen ble imidlertid avgjort med dissens 4-3. De dissenterende dommerne mente det forelå brudd på EMK artikkel 3 på bakgrunn av manglende begrunnelse av nødvendigheten av isolasjon, samt mangel på oppfølging av den siktedes psykiske helsetilstand.⁹⁶

3.4 Konklusjon

Momentene i vurderingen av om det foreligger brudd på EMK artikkel 3 er ikke kumulative. Hvilke momenter som er mest relevante vil variere ut fra den konkrete sak. For å konstatere

⁹³ Rohde v. Danmark J, avsnitt 97

⁹⁴ Rohde v. Danmark J, avsnitt 93

⁹⁵ Rohde v. Danmark J, avsnitt 79 til 81, 89 til 94 og 97 til 98

⁹⁶ Rohde v. Danmark J, dissens, avsnitt 1 og 2

krenkelse av EMK må de faktiske forholdene som legges til grunn, være bevist ut over rimelig tvil.⁹⁷

Praksis fra EMD viser at terskelen for brudd på torturforbudet er svært høy.⁹⁸ Terskelen er noe lavere for brudd på umenneskelig og nedverdiggende behandling eller straff, men terskelen er relativt høy også på dette punktet. EMD har på bakgrunn av dette blitt anklaget for «[...] a lack of imagination, or at least of judicial understanding of the impact of solitary confinement upon prisoners and too-ready an acceptance of state interests».⁹⁹

Når det kommer til hvordan artikkel 3 har blitt vurdert i praksis fra EMD kan man se en utvikling de seneste årene.¹⁰⁰ Isolasjon har i lang tid blitt ansatt som et middel som skal anvendes med forsiktighet, men det var sjeldent dommene ble avgjort i favør av den innsatte.¹⁰¹ I dommen *Babar Ahmad med fler mot Storbritannia* kommer det tydelig frem at EMD anerkjenner de helsemessige aspektene som oppstår ved isolering av innsatte.¹⁰² Om dette er et tegn på at EMD i fremtiden kommer til å senke terskelen for brudd på EMK artikkel 3 ved isolering av innsatte i fengsel er det for tidlig å konkludere med. Terskelen for brudd på artikkel 3 må anses å være høy.

⁹⁷ Ramirez Sanchez v. France GC, avsnitt 117

⁹⁸ Se avhandlingens kapittel 3

⁹⁹ Murdoch (2006) s. 255

¹⁰⁰ Se blant annet Babar Ahmad and others v. The United Kingdom J og Rohde v. Denmark J

¹⁰¹ Murdoch (2006), s. 255

¹⁰² Se punkt 3.3.5

4 Rett til frihet fra tortur og mishandling etter Grunnloven

Etter norsk rett følger torturforbudet av Grl. § 93 annet ledd. Bestemmelsen lyder som følgende: «Ingen må utsettes for tortur eller annen umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff». En naturlig språklig forståelse av bestemmelsen tilsier at det skal skilles mellom tortur og umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff slik som i EMK artikkel 3. Hva som er å regne som tortur etter Grl. § 93 er i all hovedsak likt som for EMK artikkel 3. Det samme gjelder for nedverdiggende og umenneskelig behandling eller straff.¹⁰³

Etter Grl. § 93 fjerde ledd skal «statens myndigheter [...] beskytte retten til liv og bekjempe tortur, slaveri, tvangsarbeid og andre former for umenneskelig eller nedverdiggende behandling». Dette harmonerer med statens plikt til å etterfølge menneskerettighetene i EMK. Det følger av forarbeidene til Grunnloven at statens forpliktelse til å forhindre brudd på bestemmelsen gjelder for brudd begått av embetsmenn som handler på statens vegne så vel som brudd begått av private personer.¹⁰⁴

I forarbeidene er det lagt til grunn følgende:

«Frihet fra tortur og annen umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff er nært knyttet sammen med den enkeltes liv og personlige integritet. Et angrep mot kropp eller sjel er alvorlig, og den enkelte bør ha et sterkt vern mot slike angrep. I vårt samfunn skal ikke slike overgrep finne sted.»¹⁰⁵

Dette underbygger tyngden av forbudet samt viktigheten av beskyttelsen bestemmelsen oppstiller. Det er relevant å se til EMK samt praksis fra EMD ved anvendelse av menneskerettighetsbestemmelsene i Grunnloven.¹⁰⁶

¹⁰³ Se avhandlingens kapittel 2

¹⁰⁴ Dok.nr.16 (2011-2012) s. 108

¹⁰⁵ Dok.nr.16 (2011-2012) s. 109

¹⁰⁶ Se punkt 1.2.2

5 Rettslig grunnlag for isolasjon etter nasjonal lovgivning

5.1 Formålet med straffegjennomføringsloven

Etter formålsbestemmelsen i strgfjl. § 2 skal straff «gjennomføres på en måte som tar hensyn til formålet med straffen, som motvirker nye straffbare handlinger, som er betryggende for samfunnet og som innenfor disse rammene sikrer de innsatte tilfredsstillende forhold».

Det fremkommer av forarbeidene at individuelle hensyn i enkelte tilfeller må vike dersom de «antas å stride mot den alminnelige rettsoppfatningen».¹⁰⁷ Videre følger det av forarbeidene at kriminalomsorgen skal legge til rette for å avhjelpe skadelige virkning av isolasjon i avdelinger med særlig høyt sikkerhetsnivå ved blant annet adgang til fysisk trening, tilbud om opplæring, kontakt med ansatte og lignende.¹⁰⁸

5.2 Utgangspunktet – fellesskap med andre innsatte

Etter strgfjl. § 17 er utgangspunktet for innsatte i norske fengsler fellesskap med andre innsatte så langt det er praktisk mulig. En naturlig språklig forståelse av «praktisk mulig» tilsier at fellesskap som standard for alle innsatte ikke alltid er gjennomførbart i norske fengsler og at plassmangel, sikkerhetsgrunner og lignende kan gjøre det vanskelig å etterfølge utgangspunktet om fellesskap til enhver tid. Unntaket fra fellesskap med andre oppstilles som hel eller delvis utelukkelse etter lovens §§ 37, 38, 39 eller 40 annet ledd bokstav d.

Etter strgfjl. annet ledd kan innsatte som gjennomfører straff i avdeling som er nevnt i § 10 annet ledd utelukkes fra fellesskapet av hensyn til ro, orden og sikkerhet samt hensynet til den innsatte selv eller andre innsatte. Bestemmelsen oppstiller ikke en tidsbegrensning for utelukkelse annet enn at det ikke må utgjøre et uforholdsmessig inngrep.¹⁰⁹ Et «uforholdsmessig inngrep» tilsier at det ikke skal være mer inngripende enn strengt nødvendig. Et inngrep vil være uforholdsmessig der det er tilstrekkelig med mindre inngripende for å oppnå formålet med inngrepet.

Det fremkommer av forarbeidene til bestemmelsen at "[b]ygningsmessige begrensninger [...] kan gjøre det nødvendig med unntak fra fellesskapet deler av døgnet. Begrensninger ellers må

¹⁰⁷ Ot.prp.nr.5 (2000-2001) s. 149

¹⁰⁸ Ot.prp.nr.5 (2000-2001) s. 149

¹⁰⁹ Straffegjennomføringsloven § 17 annet ledd og Ot.prp.nr.5 (2000-2001) s. 156

ha hjemmel i loven [...]».¹¹⁰ Med bygningsmessige begrensninger siktes det til manglende fellesskapslokaler, vedlikeholdsarbeid eller nødvendig ombygging.¹¹¹

Utgangspunktet er fellesskap med andre innsatte, men utelukkelse kan skje på bakgrunn av bygningsmessige begrensninger eller ved hjemmel i lov.

5.3 Vilkår for isolasjon

5.3.1 Utelukkelse fra fellesskapet som forebyggende tiltak

Hel eller delvis utelukkelse fra fellesskapet kan besluttes etter strgf. § 37 som et forebyggende tiltak. Det fremgår av bestemmelsen at:

«Kriminalomsorgen kan beslutte at en innsatt helt eller delvis skal utelukkes fra fellesskapet med andre innsatte dersom det er nødvendig for å

- a) hindre at innsatte fortsetter å påvirke miljøet i fengslet på en særlig negativ måte,
- b) hindre innsatte i å skade seg selv eller øve vold eller fremsette trusler mot andre,
- c) hindre betydelig materiell skade,
- d) hindre straffbare handlinger, eller
- e) opprettholde ro, orden og sikkerhet.»

Oppregningen i første ledd er uttømmende, og isolasjon må begrunnes i et av tilfellene i bokstav a-e.¹¹² Felles for alternativene i første ledd er at utelukkelse må utgjøre et «nødvendig tiltak». Hva som regnes som et nødvendig tiltak vil alltid bero på det konkrete tilfellet. Det vil derfor være relevant å vurdere om mindre inngripende tiltak kan oppnå det ønskelige målet. Mindre inngripende reaksjoner som kan besluttes etter strgf. § 40 skal vurderes før det besluttes utelukkelse etter § 37.¹¹³ Dersom et mindre inngrep er tilstrekkelig vil ikke hel eller delvis utelukkelse kunne regnes som nødvendig.

Det følger av bestemmelsens tredje ledd at det skal besluttes delvis utelukkelse dersom dette er tilstrekkelig for formålet med utelukkelsen. Dersom den innsatte kan utføre

¹¹⁰ Ot.prp.nr.5 (2000-2001) s. 156

¹¹¹ Ot.prp.nr.5 (2000-2001) s. 156

¹¹² Ot.prp.nr.5 (2000-2001) s. 164

¹¹³ Ot.ptp.nr.5 (2000-2001) s. 164

arbeidsoppgaver som normalt, men ikke klarer å forholde seg til andre innsatte på fritiden vil det for eksempel ikke være nødvendig med utelukkelse i arbeidstiden.

Utelukkelse skal ikke opprettholdes lenger enn nødvendig, og det skal fortløpende vurderes om det fremdeles foreligger grunnlag for utelukkelsen, jf. bestemmelsens fjerde ledd. Det følger en absolutt grense på utelukkelse fra fellesskapet på ett år for hel eller delvis utelukkelse fra fellesskapet i strgf. § 37 fjerde ledd siste punktum, med mindre den innsatte selv ønsker det. Det følger av bestemmelsens femte ledd første punktum at regionalt nivå skal ta stilling til utelukkelsen når det har gått 14 dager med hel utelukkelse. Etter hel utelukkelse i 42 sammenhengende dager skal tiltaket meldes til Kriminalomsorgsdirektoratet. Deretter skal det innmeldes med 14 dagers mellomrom hvis utelukkelsen vedvarer.

Det følger av forarbeidene at ett år er den øvrige grensen, men at den innsatte på nytt kan utelukkes dersom den innsatte er prøvd i fellesskap etter ett år.¹¹⁴ Det fremkommer av forarbeidene at den innsatte må motiveres til å delta i fellesskapet og at alternative tilpasninger, som for eksempel overføring til en annen avdeling, skal vurderes kontinuerlig for at bestemmelsen ikke skal kunne anvendes som en «sovepute».¹¹⁵ Med dette menes det at det skal etterstrebis å holde innsatte isolert i så korte perioder som mulig.

Det følger av § 37 syvende ledd at den innsatte skal tilses av de ansatte flere ganger daglig. Dette er for å unngå unødig skade eller lidelse som utelukkelse kan medføre, særlig dersom utelukkelse blir opprettholdt over en lenger periode. Lege skal varsles uten ugrunnet opphold om utelukkelsen.

Etter bestemmelsens åttende ledd kan alle, eller enkelte, av de innsatte isoleres opp til tre døgn dersom det er sannsynlig at et ubestemt antall innsatte kommer til å begå handlinger som beskrevet i første ledd i bestemmelsen. Dette er et forebyggende tiltak som særlig omhandler gjengopprør, trusler mot en eller flere innsatte eller fare for de ansattes sikkerhet. Åttende ledd omfatter også utelukkelse av akutte bygnings- eller bemanningsmessige hensyn. Ordlyden tilsier at det skal være en høy terskel for å isolere av slike hensyn. Det er således ikke tilstrekkelig at en eller flere ansatte er sykemeldt eller lignende. Utelukkelsen kan

¹¹⁴ Ot.prp.nr.5 (2000-2001) s. 164

¹¹⁵ Ot.prp.nr.5 (2000-2001) s. 164

oppretholdes i inntil tre døgn, men utelukkelsen kan forlenges på regionalt nivå med inntil tre døgn dersom det foreligger særlige grunner.

5.3.2 Isolasjon som forebyggende tiltak

Etter § 38 første ledd kan det anvendes tvangsmidler som «sikkerhetscelle, sikkerhetsseng eller annet godkjent tvangsmidler for å

- a) avverge alvorlig angrep eller skade på person,
- b) hindre iverksettelse av alvorlige trusler eller betydelig skade på eiendom,
- c) hindre alvorlige opptøyer eller uroligheter,
- d) hindre rømning fra fengsel, under transport eller fra bestemmelsessted,
- e) avverge ulovlig inntrenging i fengsel, eller
- f) sikre adgang til sperret eller forskanset rom.»

Det følger av forarbeidene at listen er uttømmende og at det skal gis regler i forskrift om hvilke tvangsmidler som til enhver tid er godkjent.¹¹⁶

Etter bestemmelsens andre ledd skal tvangsmidler kun anvendes dersom det er strengt nødvendig. En ordlydsfortolkning av «strengt nødvendig» tilsier at sikkerhetstiltak etter bestemmelsen skal anvendes med forsiktighet. Bestemmelsens annet ledd gir uttrykk for forholdsmessighetsprinsippet ved at mindre inngripende tiltak skal være forsøkt eller være åpenbart utilstrekkelig for at et tvangsmiddel skal kunne anvendes. Tvangsmidler skal anvendes med varsomhet for å hindre unødig skade og lidelse. Lege skal etter bestemmelsen uttale seg ved bruk av sikkerhetscelle eller sikkerhetsseng.

Det følger av fjerde ledd at sikkerhetsseng som anvendes i mer enn 24 timer skal meldes til regionalt nivå som skal ta stilling til om tiltak skal opprettholdes. Etter tre døgn skal tiltak om sikkerhetscelle eller sikkerhetsseng meldes til Kriminalomsorgsdirektoratet. Etter femte ledd skal bruk av sikkerhetscelle som overstiger 3 døgn meldes til regionalt nivå som igjen vil ta stilling til om tiltaket skal opprettholdes. Etter 6 døgn skal tiltaket meldes til Kriminalomsorgsdirektoratet. Etter § 38 skal det føres tett oppfølging av den innsatte ved bruk av sikkerhetstiltak ettersom det er et svært inngripende tiltak.

¹¹⁶ Ot.prp.nr.5 (2000-2001) s. 165

5.3.3 Isolasjon som særreaksjon etter strgjfl. § 39

Etter strgjfl. § 39 kan det besluttes hel eller delvis utelukkelse fra fellesskapet i inntil 24 timer dersom det er sannsynlig at den innsatte har begått en handling som kan føre til reaksjon etter strgjfl. § 40. Det følger av forarbeidene at tiltaket dels er en umiddelbar reaksjon på adferd og dels at den har en forebyggende effekt.¹¹⁷ Bestemmelsen er således ment å ha en preventiv virkning på de innsatte.

Etter bestemmelsen kreves det kun sannsynlighetsovervekt for brudd på gjennomføring av fengselsstraff. Det kreves ikke bevis for at slik handling har funnet sted. Det fremkommer imidlertid av forarbeidene at forholdene rundt handlingen må klarlegges nærmere i løpet av de 24 timene reaksjonen kan ilegges.

5.3.4 Isolasjon ved disiplinærbrudd etter strgjfl. § 40

Dersom den innsatte forsettlig eller uaktsomt bryter reglene for ro, orden og disiplin kan det etter strgjfl. § 40 andre ledd bokstav d besluttes utelukkelse fra fritidsfellesskapet eller andre aktiviteter i fritiden for et tidsrom av inntil 20 dager for brudd som utmåles i samme reaksjonssak. Det kreves alminnelig sannsynlighetsovervekt for at en handling kvalifiserer til ileggelse av reaksjon.¹¹⁸

Det følger av bestemmelsens tredje ledd at reaksjonen kan gjøres betinget med en prøvetid på inntil tre måneder. Dersom det forekommer nye brudd på bestemmelsen, avbrytes prøvetiden og en ny reaksjon kan ilegges.

Etter fjerde ledd skal det ikke ilegges reaksjoner etter første ledd dersom helsemessige eller andre grunner ikke gjør det forsvarlig. Det er naturlig å forstå dette til å omfatte både fysisk og psykisk helse.

¹¹⁷ Ot.prp.nr.5 (2000-2001) s. 165

¹¹⁸ Ot.prp.nr.5 (2000-2001) s. 165 til 166

6 Harmonerer nasjonal lovgivning med EMK?

6.1 Innledning

I norsk rett er isolasjon av innsatte i fengsel regulert i straffegjennomføringsloven §§ 37-40. Ved vurdering av om isolasjon utgjør et brudd på EMK artikkel 3 anvender norske domstoler samme metode som EMD.¹¹⁹ Momentene som har blitt utpenslet av EMD blir blant annet vektlagt i en dom fra lagmannsretten fra 2016.¹²⁰ Som det fremgår av kapittel 3 er terskelen for brudd på EMK artikkel 3 relativt høy. I denne delen av avhandlingen vil det bli gått nærmere inn på momentene som vektlegges av EMD og hvordan dette forholder seg i norsk lovgivning og praksis. Formålet med kapittelet er å klarlegge om norsk lovgivning harmonerer med skrankene for bruk av isolasjon som er utarbeidet gjennom EMD-praksis.

6.2 Myndighetenes intensjon med sikkerhetstiltaket

Som det fremkommer av praksis fra EMD, er myndighetenes intensjon med sikkerhetstiltaket et relevant moment i vurderingen av om det foreligger brudd på EMK artikkel 3.¹²¹ Etter norsk lovgivning kan man isolere domfelte på bakgrunn av sikkerhet, enten for den innsatte selv, andre innsatte eller øvrige, helsemessige årsaker, bygningsmessige hensyn eller fordi den domfelte selv ønsker det.¹²²

I 2011 vedtok Stortinget at fullstendig isolasjon som disiplinærstraff ikke er tillatt.¹²³ Etter strgjfl. §§ 39 og 40 kan kriminalomsorgen imidlertid fortsatt ilegge isolasjon som et umiddelbart tiltak i inntil 24 timer ved mistanke om disiplinærbrudd.¹²⁴ Det følger av strgjfl. § 40 annet ledd bokstav d at utelukkelse fra fritidsfellesskap kan benyttes som en «reaksjon» i opptil 20 dager ved disiplinærbrudd. Dette har blant annet blitt kritisert av CPT i 2018 hvor det fremkommer følgende om strgjfl. § 39 i rapporten:

«The CPT still fails to understand the rationale for excluding a person from company, solely on the basis that s/he may have committed a disciplinary offence. A disciplinary sanction should only be imposed following a disciplinary process with the necessary

¹¹⁹ Se punkt 1.2.3

¹²⁰ LB-2016-111749 punkt 2.1

¹²¹ Se punkt 3.3.2

¹²² Straffegjennomføringsloven §§ 17 og 37 til 40

¹²³ Straffegjennomføringsloven jf. Rua og Smith (2019) s. 55

¹²⁴ Smith, Horn, Nilsen og Rua (2013) s. 185 og strgjfl. §§ 39 jf. 40

accompanying safeguards, not in anticipation of the outcome of such a process.
Although an exclusion measure under Section 39 is not *per se* a disciplinary sanction, it seemed to be perceived as such in practice.»¹²⁵

Det er lite som antyder at intensjonen med sikkerhetstiltak i norske fengsler er å utsette den innsatte for eksempelvis skade eller ydmykende eller nedverdiggende behandling. Disiplinære reaksjoner etter strgfjl. §§ 39 og 40 er på grensen for hva som regnes som straff. Dersom intensjonen er å straffe den innsatte vil dette i en helhetsvurdering kunne tale for brudd på EMK artikkel 3, men det vil ikke alene kunne utgjøre et konvensjonsbrudd.

6.3 Risikovurderingen som begrunner sikkerhetstiltaket

6.3.1 Den innsatte må utgjøre en risiko

Risikovurderingen kan forstås som et spørsmål om sikkerhetstiltaket er nødvendig. Der den innsatte utgjør en risiko vil et sikkerhetstiltak også kunne anses nødvendig. Motsatt vil det ikke kunne anses nødvendig å isolere en innsatt dersom det ikke foreligger en risiko for, eksempelvis, gjentakelse eller skader på person eller eiendom.

Etter strgfjl. § 37 fjerde ledd kan utelukkelse fra fellesskapet ikke opprettholdes lenger enn nødvendig. En naturlig språklig forståelse av bestemmelsen tilsier at den innsatte ikke skal isoleres når han eller hun ikke utgjør en risiko. Det er imidlertid ikke spesifisert når isolasjon ikke lenger kan anses å være nødvendig. Det fremkommer av forarbeidene at det skal vurderes andre reaksjoner før isolasjon samt at isolasjonen må være «nødvendig for å forebygge fortsatt uønsket adferd».¹²⁶ Når situasjonen har roet seg ned skal det vurderes om det er tilstrekkelig med andre reaksjoner som er mindre inngripende.¹²⁷ Dette har imidlertid blitt kritisert i juridisk teori:

«Det er en utfordring at bestemmelsen overlater så mye til lokalt skjønn, fordi de enkelte lokale førstelinjeledere som tar disse beslutningene vurderer ofte ganske like

¹²⁵ CPT (2018) avsnitt 104

¹²⁶ Ot.prp.nr.5 (2000-2001) s. 164

¹²⁷ Ot.prp.nr.5 (2000-2001) s. 164

situasjoner helt ulikt. Dette kommer også ganske klart til uttrykk når man leser besøksrapportene fra Sivilombudsmannens forebyggingsenhet.»¹²⁸

Ettersom en risikovurdering eller en nødvendighetsvurdering alltid vil avhenge av den enkelte sak og de aktuelle saksforholdene vil dette også til en viss grad måtte avhenge av en skjønnsmessig vurdering. Det vil likevel være til innsatte og ansattes fordel om det forelå mer konkrete retningslinjer for når et sikkerhetstiltak ikke lenger er å anse som nødvendig.

Etter strgjfl. § 38 kan tvangsmidler ikke anvendes dersom det ikke er strengt nødvendig. En naturlig språklig forståelse av strengt nødvendig tilsier at nødvendighetskravet i § 38 er strengere enn for § 37. Som for § 37 legger bestemmelsen opp til lokalt skjønn i vurderingen om det foreligger tilstrekkelig risiko samt om sikkerhetstiltaket er nødvendig.

Etter strgjfl. § 39 er det kun et krav om sannsynlighetsovervekt for brudd på forhold som er regulert i strgjfl. § 40. Etter § 40 kan innsatte isoleres ved brudd på reglene for ro, orden og disiplin. Det fremkommer ikke et krav om det må være nødvendig for å avverge for eksempel gjentakelse eller skade på person. Det er således ikke et krav om at den innsatte må utgjøre en risiko for å kunne isoleres etter bestemmelsen. Dette gjelder også for isolasjon etter strgjfl. § 40. Bestemmelsene bærer således preg av å være disiplinærreaksjoner.

Et eksempel fra lagmannsretten der blant annet risikovurderingen var relevant i isolasjonsvurderingen er LB-2016-111749. Det fremkommer av dommen at lagmannsretten anser at «arten og alvoret av lovbruddene som førte til dommen på forvaring, er et helt sentralt utgangspunkt for risikovurderingene».¹²⁹ Det ble i dommen lagt til grunn at sakkyndige hadde vurdert den domfelte til å utgjøre en høy risiko for alvorlige voldshandlinger i fremtiden. En psykiatrisk vurdering av den domfelte tilsa at den innsatte utgjorde en risiko for personskade under soning. Dette førte til at lagmannsretten vurderte at risikoen for vold og personskade tilstrekkelig begrunnet sikkerhetstiltaket om isolasjon.

I TOSLO-2013-103468 (glattcelledommen) var spørsmålet om det forelå brudd på EMK artikkel 8. A hadde sittet isolert på glattcelle i politiarresten i Oslo ved to anledninger uten å bli overført til varetektscelle etter 48 timer. A var i praksis fullstendig isolert og spørsmålet var om retten til privatliv etter EMK artikkel 8 var krenket. Ved vurderingen av om inngrepet

¹²⁸ Rua og Smith (2019) s. 262

¹²⁹ LB-2016-111749 pkt. 2.3.1

var nødvendig fremkommer det av dommen at formålet med arrestasjonen var å forhindre gjentakelse av straffbare handlinger. Arrestasjonen var etter tingrettens skjønn berettiget, men at isoleringen av A ikke var nødvendig i et demokratisk samfunn.¹³⁰

Det fremkommer i juridisk litteratur at det i glattcelledommen var interessant at «staten i denne saken, til tross for gjentatte formelle provokasjoner, aldri greide å besvare på en tilfredsstillende måte *hvorfor* det var nødvendig å isolere den aktuelle personen.»¹³¹ Om et sikkerhetstiltak er nødvendig vil avhenge av forholdene i den enkelte sak, men i mange tilfeller vil dette henge tett sammen med risikovurderingen. I glattcelledommen ble det påpekt at gjentakelsesfaren omfattet forhold av mindre alvorlig karakter samt at A hadde tilstått de forholdene han senere ble dømt for.¹³² Risikovurderingen tilsier dermed at risikoen for gjentakelse var til stede, men at isolasjon ikke var proporsjonalt i forhold til alvorligheten av de straffbare handlingene. Dommen omhandlet isolasjon på glattcelle, og ikke ved straffgjennomføring etter domfellelse. Dommen er likevel et relevant eksempel da den viser hvordan risikovurderingen er relevant ved en vurdering om isolasjon er et nødvendig tiltak.

En innsatt som er voldelig eller ikke samarbeider med fengselsansatte kan utgjøre en risiko. Selv om det ikke er ønskelig å anvende isolasjon som sikkerhetstiltak er det i flere tilfeller et nødvendig onde. Fengsler huser ofte mennesker som ikke ellers ville valgt å bo under samme tak. Det er således viktig at sikkerheten ivaretas, både for de innsatte og de ansatte. I noen tilfeller vil derfor isolasjon kunne være et sikkerhetstiltak som kan opprettholde ro og orden samt forhindre alvorlige skader på person og eiendom. Det vil derfor være relevant å vurdere om det foreligger en faktisk risiko før den innsatte isoleres.

6.3.2 Isolasjon begrunnet i bygnings- og bemanningsmessige forhold

Etter strgf. § 37 åttende ledd kan innsatte utelukkes fra fellesskapet dersom akutte bygningsmessige eller bemanningsmessige forhold gjør det nødvendig. Det fremkommer av forarbeidene at akutte forhold kan være «branntilløp, bygningsmessige skader, reparasjonsarbeider eller personalmangel».¹³³ Utelukkelse etter bestemmelsen kan kun opprettholdes i tre døgn. Etter bestemmelsens niende ledd kan enkelte innsatte utelukkes av

¹³⁰ TOSLO-2013-103468 pkt. 7.4.1 og 7.4.3

¹³¹ Rua og Smith (2019) s. 90

¹³² TOSLO-2013-103468 pkt. 7.4.3

¹³³ Ot.prp.nr.5 (2000-2001) s. 165

byggnings- eller bemanningsmessige hensyn. Det vil si mangel på ansatte eller områder som er tilegnet fellesskap mellom de innsatte. Det følger ikke en tidsfrist for opprettholdelse av slikt isolasjonsvedtak. Innsatte som isoleres på bakgrunn av byggnings- og bemanningsmessige hensyn utgjør med andre ord ikke en risiko, og isolasjonen er således ikke nødvendig eksempelvis for å forhindre skader eller opprør.

Isolasjon skal benyttes i de tilfellene der de innsatte utgjør en sikkerhetsrisiko og isolasjon utgjør et nødvendig tiltak. Dette følger klart av EMD-praksis hvor det blant annet i *Öcalan mot Tyrkia* ikke ble dømt konvensjonsbrudd for bruk av langvarig isolasjon da det utgjorde en betydelig risiko for Tyrkiske myndigheter å gjennomføre soningen på annen måte.¹³⁴ Norsk lovgivning åpner for bruk av isolasjon uten tilstrekkelig begrunnelse av sikkerhetsrisiko.

Norge har blant annet fått kritikk for bruken av isolasjon med begrunnelse i logistikkproblemer som bemannings- og byggningsmessige begrensninger i CPT-rapporten fra 2018.¹³⁵ I rapporten blir det også avdekket at en innsatt i en mottaksavdeling i Bergen fengsel, som ikke utgjorde en sikkerhetsrisiko, i praksis satt isolert uten vedtak begrunnet i byggnings- og bemanningsmessige forhold.¹³⁶ Innsatte som blir isolert på bakgrunn av byggnings- og bemanningsmessige forhold utgjør ikke en sikkerhetsrisiko og isolasjon vil således ikke kunne anses som nødvendig.

Ettersom isolasjon av innsatte er et svært strengt tiltak bør det utføres med forsiktighet. Der den innsatte ikke utgjør en sikkerhetsrisiko for seg selv eller andre vil isolasjon ikke være tilstrekkelig begrunnet. Hensyn til den innsattes sikkerhet taler for at det ikke burde være grunnlag for å isolere innsatte av praktiske hensyn som byggningsmessige utfordringer. Dette er imidlertid først og fremst et spørsmål om ressurser til kriminalomsorgen.

¹³⁴ Se punkt 3.3.3

¹³⁵ CPT (2018) avsnitt 69: «In the CPT's view, it is not acceptable that prisoners may be completely excluded from the company of other prisoners for days, due to logistical reasons (i.e. staff absences or layout of buildings). **The Committee recommends that the Norwegian authorities take appropriate measures at Ila Prison, as well as in all other prisons in Norway, to prevent such instances from recurring in the future.**»

¹³⁶ CPT (2018) avsnitt 86

6.4 Varigheten av sikkerhetstiltaket

Dersom et sikkerhetstiltak opprettholdes uforholdsmessig lenge eller på ubestemt tid kan det tale for brudd EMK artikkel 3. Varigheten av sikkerhetstiltaket er således et relevant moment. Videre vil det bli sett nærmere på hvilke tidsrammer for isolasjonsvedtak som følger av norsk lovgivning og om disse er forenlige med EMK artikkel 3.

Etter strgjfl. § 37 kan utelukkelse fra fellesskapet være hel eller delvis, og «bare strekke seg utover ett år dersom innsatte selv ønsker det», jf. bestemmelsens femte ledd. Den innsatte kan således maksimalt sitte isolert i ett år, og skal deretter tilbakeføres til fellesskapet etter strgjfl. § 37. Når den innsatte er forsøkt tilbakeført til fellesskapet kan likevel en ny ettårig periode påbegynnes.¹³⁷

Etter strgjfl. § 37 siste ledd skal § 17 annet ledd anvendes ved utelukkelse fra fellesskap i avdelinger som er nevnt i § 10 annet ledd. Dette innebærer innsatte på avdeling med særlig høyt sikkerhetsnivå eller innsatte som er idømt forvaring. Det følger ingen absolutt grense for lengden av isolasjon etter bestemmelsen.

Det fremkommer av rapporten fra CPT fra 2018 at innsatte som satt isolert etter strgjfl. § 37 i de fengslene som ble besøkt, normalt satt isolert i relativt korte perioder. Det var likevel noen innsatte som satt fullstendig utelukket fra fellesskap i betydelig lenger perioder. Dette omfattet imidlertid også de innsatte som selv hadde ønsket isolering.¹³⁸ Selv om det er få som sitter isolert etter bestemmelsen, åpner straffegjennomføringsloven for langvarig isolasjon som i praksis kan opprettholdes på ubestemt tid. Dette er ikke forenlig med skrankene som EMD har utpenslet for EMK artikkel 3. EMD har uttalt at isolasjon på ubestemt tid ikke skal forekomme.¹³⁹ Dette gjelder imidlertid ikke dersom isolasjonen er velgrunnet eller tvingende nødvendig.¹⁴⁰

Det følger ikke en maksimal lengde for bruk av sikkerhetscelle etter strgjfl. § 38. Det fremkommer av bestemmelsens andre ledd at det skal vurderes om det er grunnlag for opprettholdelse av sikkerhetstiltak fortløpende. Etter bestemmelsens ordlyd skal det mye til

¹³⁷ Rua og Smith (2019) s. 57

¹³⁸ CPT (2018) avsnitt 81

¹³⁹ Se blant annet Babar Ahmad and others v. The United Kingdom J, avsnitt 210

¹⁴⁰ Se punkt 3.3.3

før vedtak om sikkerhetscelle etter bestemmelsen opprettholdes i over 6 døgn.¹⁴¹ Bruk av sikkerhetsseng eller sikkerhetscelle i seks døgn er en lang periode å sitte fullstendig isolert, spesielt dersom sikkerhetsseng blir anvendt. Det må kunne antas at en slik form for isolasjon er en større påkjenning enn isolasjon etter strgfjl. § 37, og isolasjon på sikkerhetscelle eller i sikkerhetsseng må anvendes i så liten utstrekning som mulig. Ved en helhetsvurdering om det foreligger brudd på EMK artikkel 3 vil det være naturlig å anta at det er en lavere terskel for konvensjonsbrudd ved isolasjon etter § 38 enn øvrige bestemmelser.

Isolasjonsvedtak etter strgfjl. § 39 kan opprettholdes i 24 timer dersom det er sannsynlig at den innsatte har begått en handling som kan føre til reaksjon etter § 40 annet ledd. Isolasjon i 24 timer er ikke problematisk etter EMK artikkel 3 i forhold til varigheten av sikkerhetstiltaket. Ved vedtak etter § 40 kan utelukkelse fra fritidsfelleskap eller andre aktiviteter opprettholdes i opptil 20 dager. Isolasjon på 20 dager er ikke i seg selv nok til å kunne konstatere konvensjonsbrudd. Varigheten av sikkerhetstiltaket etter strgfjl. §§ 39 og 40 er således ikke problematisk i forhold til EMK artikkel 3. Dersom varigheten av sikkerhetstiltaket er uforholdsmessig i forhold til begrunnelsen for isolasjonen, vil imidlertid varigheten av isolasjon etter §§ 39 og 40 kunne tale for konvensjonsbrudd.

Det er mulig å bli isolert i flere år etter strgfjl. §§ 37 og 17. I praksis er det svært få innsatte i norske fengsler som blir isolert over flere år. Det er imidlertid noen av tidsrammene i straffegjennomføringsloven som åpner for langvarig isolasjon samt isolasjon på ubestemt tid. Varigheten av isolasjonen er ikke alene et utslagsgivende moment i helhetsvurderingen for om det foreligger brudd på EMK artikkel 3. Dersom det er tvingende nødvendig for å gjennomføre straffegjennomføringen på en forsvarlig måte vil isolasjon over lengre perioder kunne være tillatt. Der det ikke kan anses å være tilstrekkelig nødvendig vil langvarig isolasjon likevel kunne tale for brudd på EMK artikkel 3.

6.5 Klageadgang for vedtak om isolasjon i fengsel

Det fremkommer både av praksis fra EMD samt EMK artikkel 6 at det skal foreligge klageadgang. Dersom det ikke foreligger tilstrekkelig klageadgang vil det være et tungtveiende moment i helhetsvurderingen, samt et potensielt brudd på EMK artikkel 6.

¹⁴¹ Se punkt 5.3.2

Lov om behandlingsmåten i forvaltningssaker av 10. februar 1967 (forvaltningsloven - fvl.) kapittel 6 regulerer klagemuligheter for vedtak. Etter fvl. § 28 første ledd følger det at enkeltvedtak kan påklages til nærmeste overordnede forvaltningsorgan som har truffet vedtaket. Etter fvl. § 2 første ledd bokstav b er et enkeltvedtak «et vedtak som gjelder rettigheter eller plikter til en eller flere bestemte personer». Bestemmelser om hel eller delvis utelukkelse fra fellesskapet er dermed å regne som et enkeltvedtak.

Det følger av fvl. § 32 første ledd bokstav a at klage skal fremsettes for det forvaltningsorgan som har truffet vedtaket. Etter strgjfl. § 6 skal avgjørelser treffes på lokalt nivå med mindre annet følger av loven. Videre følger det av fvl. § 33 at instansen som har fattet vedtaket skal forberede saken før den videresendes til overordnet organ. Dersom en innsatt ønsker å klage over et vedtak om isolasjon vil det være organet som har fattet vedtaket som skal motta klagen. Dette blir i utgangspunktet truffet på regionalt nivå og nærmeste klageorgan blir dermed Kriminalomsorgsdirektoratet på regionalt nivå jf. strgjfl. § 5 første ledd.

Det følger av fvl. § 33 annet ledd at klagen kan avvises dersom vilkårene for klagen ikke er oppfylt. Etter § 32 annet ledd annet punktum har underinstansen selv mulighet til å oppheve vedtaket dersom de finner klagen begrunnet. Etter fvl. § 28 tredje ledd kan klageinstansens vedtak i en klagesak ikke påklages.

Etter fvl. § 34 annet ledd *kan* klageinstansen prøve alle sider av saken og herunder ta hensyn til nye omstendigheter. En naturlig språklig forståelse av at klageinstansen kan prøve alle sider av saken tilsier at det ikke er et krav. Det følger av juridisk teori at det til tross for ordlyden kan legges til grunn en plikt til å prøve alle sider av saken.¹⁴²

I tillegg til dette følger det visse særregler for klageadgang og behandling av klagesaker etter straffegjennomføringsloven. Etter strgjfl. § 7 første ledd bokstav e første punktum er klagefristen for vedtak om isolasjon etter strgjfl. §§ 37-39 syv dager. For vedtak etter strgjfl. § 40 er klagefristen imidlertid på 24 timer jf. § 7 bokstav e annet punktum. Fristene i straffegjennomføringsloven er således kortere enn fristen på tre uker som følger av forvaltningsloven § 29 første ledd.

¹⁴² Graver (2002) s. 448

Etter strgjfl. § 7 første ledd bokstav g kan imidlertid Kriminalomsorgsdirektoratet og regionalt nivå av eget tiltak omgjøre et vedtak som er fattet av underordnet instans dersom vedtaket er til skade for domfelte eller innsatte dersom særlige grunner taler for det. Dette gjelder uavhengig om fristene i fvl. § 35 tredje ledd er overskredet.

I tillegg til klage til overordnet organ er det mulig å klage inn vedtaket til Sivilombudsmannen. Etter ombml. § 6 første ledd kan alle som mener å være utsatt for urett fra den offentlige forvaltnings side klage til Sivilombudsmannen. Videre følger det av annet ledd at «[d]en som er fratatt sin personlige frihet har rett til å klage til Ombudsmannen i lukket brev». Etter tredje ledd er fristen for klage til Sivilombudsmannen ett år etter klagen er ferdig behandlet i det aktuelle klageorganet.

Etter ombml. § 10 første ledd har Sivilombudsmannen rett til å uttale seg om forhold som går inn under hans område. Etter ombml. § 4 første ledd er Sivilombudsmannens arbeidsområde offentlig forvaltning og alle som virker i dens tjeneste. Det omfatter fengsler og vedtak om isolasjon. Sivilombudsmannen har ikke myndighet til å endre fattet vedtak i saken, men det fremkommer imidlertid av juridisk teori at forvaltningsorganer normalt retter seg inn etter kritikk fra organet.¹⁴³

Isolasjonsvedtak kan i tillegg til det ovennevnte overprøves i domstolen. Dette er både tid- og ressurskrevende for den innsatte. Innsatte har ikke krav på fri rettshjelp i slike saker etter Lov 13. juni 1980 nr. 35 om fri rettshjelp § 16, jf. Lov 2. juli 1999 nr. 62 om etablering og gjennomføring av psykisk helsevern (psykisk helsevernloven - phvl.) § 7-1. Dette gjør terskelen for å gå veien gjennom domstolen høy da innsatte ofte ikke har økonomiske ressurser til å gjennomføre dette på egenhånd. I praksis fra EMD fremkommer det at fri rettshjelp kan innfortolkes i retten til en effektiv prøvingsrett etter EMK artikkel 6.¹⁴⁴

Etter fvl. § 24 skal enkeltvedtak begrunnes samtidig med at vedtaket besluttes. Det følger imidlertid av strgjfl. § 7 bokstav b at vedtak fattes muntlig dersom tidsmessige grunner gjør det nødvendig. Dette omfatter også isolasjonsvedtak etter blant annet strgjfl. § 37. FNs

¹⁴³ Graver (2002) s. 533

¹⁴⁴ Airey v. Ireland J, avsnitt 26 til 28

torturkomité (CAT) kritiserte i 2018 bruken av isolasjon som ble besluttet uten vedtak da dette gjorde muligheten til å klage eller overprøve vedtaket svært problematisk.¹⁴⁵

I juridisk litteratur er det innhentet uttalelser fra tidligere innsatte som har sittet isolert i fengsel hvor det blant annet fremkommer at det kan være vanskelig å klage på isolasjonsvedtak. En tidligere innsatt uttalte at «[j]eg hadde fått et skriv som viste at vedtaket om utelukkelse var opphevet, men også muntlig beskjed om at jeg kom til å sitte der i enda en uke. En slik klage ville i praksis kun hatt tilbakevirkende kraft, og nå hadde de opphevet vedtaket slik at jeg ikke heller kunne gjøre det.»¹⁴⁶

Det er i utgangspunktet gode klagemuligheter for isolasjonsvedtak i norske fengsler. Det kan imidlertid vise seg å være problematisk for den innsatte å klage over vedtak som er fattet muntlig. Uttalelser fra tidligere innsatte viser at praksisen for klage over isolasjonsvedtak ikke fungerer optimalt i fengsel. Det kan virke både lite hensiktsmessig og unødvendig å påklage et isolasjonsvedtak dersom det kun resulterer i medhold med tilbakevirkende kraft. Det er således et klart forbedringspotensiale for hvordan klagemulighetene til innsatte i isolasjon gjennomføres i praksis. I tillegg til dette følger det en kortere klagefrist etter straffegjennomføringsloven enn etter forvaltningsloven. Dette kan begrunnes i at isolasjonsvedtak sjeldent opprettholdes over en lengre periode. Det ville imidlertid vært optimalt med en utvidet klagefrist for innsatte som sitter isolert etter vedtak om utelukkelse §§ 37 og 17 som kan opprettholdes i opp til ett år.

6.6 Utviklingen i fysisk og psykisk tilstand

Innsatte i fengsel har rett til likeverdige helse- og omsorgstjenester som den øvrige befolkningen.¹⁴⁷ Dette innebærer øyeblikkelig hjelp, nødvendige helse- og omsorgstjenester fra kommunen, samt rett til nødvendig helsehjelp fra spesialisthelsetjenesten.¹⁴⁸

«Helsehjelp» omfatter «enhver handling som har forebyggende, diagnostisk, behandlende, helsebevarende, rehabiliterende eller pleie- og omsorgsformål og som utføres av helsepersonell», jf. Lov 2. juli 1999 nr. 64 om helsepersonell m.v. (helsepersonelloven - hpl.)

¹⁴⁵ CAT/C/NOR/CO/8, avsnitt 17 bokstav b

¹⁴⁶ Rua og Smith (2019) s. 159

¹⁴⁷ Helsedirektoratet (2013) s. 9

¹⁴⁸ Helsedirektoratet (2013) s. 18

§ 3, jf. Lov 2. juli 1999 nr. 63 om pasient- og brukerrettigheter (pasient- og brukerrettighetsloven - pbrl.) § 1-3 c.

Innsatte i fengsel har ikke samme mulighet til å oppsøke helsehjelp av eget initiativ som den øvrige befolkningen. I tillegg til dette har innsatte i snitt mer helseplager enn resten av befolkningen og det er derfor særlig viktig med god oppfølging fra helsevesenet i fengsel.¹⁴⁹

Innsatte som er utelukket fra fellesskapet etter strgjfl. § 37 skal flere ganger daglig ha tilsyn av ansatte i kriminalomsorgen. Lege skal varsles uten ugrunnet opphold om utelukkelse fra fellesskapet, jf. strgjfl. § 37 syvende ledd tredje punktum.

Det følger av strgjfl. § 38 første ledd at det ved fare for skade på person kan tas i bruk sikkerhetscelle. Loven åpner således for å anvende sikkerhetscelle ved selvmordsfare hos de innsatte. Sivilombudsmannen uttalte i 2017 følgende:

«Ut i fra det som er kjent om effektene av isolasjon, kan det ikke utelukkes at bruk av sikkerhetscelle som et selvmordsforebyggende tiltak kan ha motsatte effekt, ved at risikoen for selvmord faktisk øker på kort og lang sikt. Dette understreker viktigheten av å være spesielt tilbakeholden med bruk av sikkerhetscelle ved selvmordsfare og selvskadeproblematikk.»¹⁵⁰

Etter strgjfl. § 38 annet ledd skal tvangsmidler anvendes med varsomhet slik at den innsatte ikke blir påført unødig skade eller lidelse. Det skal innhentes uttalelse fra lege, dersom det er mulig, før bruk av sikkerhetscelle. Dette tilsier at innsatte som ikke er helsemessig rustet til å håndtere isolasjon i noen tilfeller ikke vil kunne bli satt i sikkerhetscelle.

For innsatte som satt på sikkerhetscelle etter vedtak etter strgjfl. § 38 bemerket CPT i 2018 at det i Bodø og Ullersmo fengsel var god oppfølging av de innsatte. De innsatte ble besøkt av en sykepleier minst en gang om dagen, samt besøk en gang i timen av fengselsbetjenter. I Oslo fengsel var imidlertid situasjonen noe annerledes hvor medisinsk oppfølging ikke ble rutinemessig gjennomført og ved noen tilfeller ble medisinsk oppfølging gjennomført av fengselsbetjenter i stedet for helsepersonell.¹⁵¹

¹⁴⁹ Dok 4:3 (2018/19) s. 70

¹⁵⁰ Dok 4:1 (2017-2018) s. 19

¹⁵¹ CPT (2018) avsnitt 107

Etter strgf. § 39 kan en innsatt utelukkes fra fellesskapet i 24 timer, og det følger ikke av bestemmelsen at den innsatte skal oppfølges av helsepersonell eller fengselspersonell i denne perioden. Perioden er relativt kort, men det kan være traumatiserende for den innsatte uavhengig av hvor kortvarig tiltaket er. Det burde kunne forventes oppfølging av helsepersonell i isolasjonsperioden.

Innsatte kan ikke utelukkes fra fellesskapet etter strgf. § 40 dersom det ikke er helsemessig forsvarlig. Isolasjonen skal da avbrytes. Det foreligger per i dag ingen krav knyttet til hyppig oppfølging av helsepersonell i perioden den innsatte sitter isolert. Ettersom isolasjonen skal avbrytes dersom det ikke lenger er forsvarlig, er det naturlig å innfortolke en viss oppfølging fra helsepersonell under isolasjonen.

Innsatte i fengsel har større helseutfordringer enn den øvrige befolkningen. Dette omfatter rusproblematikk samt psykiske og somatiske lidelser.¹⁵² Psykiske lidelser er et omfattende problem i norske fengsler da 92 % av de innsatte i Victoria Cramers undersøkelse fra 2014 utviste tegn på en personlighetsforstyrrelse eller en psykisk lidelse.¹⁵³ Dette gjør at de innsatte utgjør en gruppe som er særlig sårbare for isolasjonsskader. Kriminalomsorgen bør således foreta en tett oppfølging av innsatte for å forhindre at deres tilstand forverres når de isoleres fra fellesskapet.

I helsedirektoratets årsrapport fra 2018 om helse- og omsorgstjenester fremkommer det bekymring blant ansatte i fengslene. Ansatte finner det utfordrende med langtidsisolerte innsatte som ikke ønsker helsehjelp. En utfordring de møter er å vurdere belastningen ved å sitte isolert opp mot sikkerheten for innsatte selv og omgivelsene rundt.¹⁵⁴ Det kan være problematisk å gi den innsatte tilstrekkelig helsehjelp dersom han eller hun ikke ønsker det selv. Så lenge de innsatte får tilbud om helsehjelp og tilstrekkelig oppfølging vil det være lite som kan gjøres med mindre det blir aktuelt med annen akutt hjelp som innleggelse eller lignende.

I mai 2020 ble det inngått et rettsforlik mellom staten ved Justis- og beredskapsdepartementet og en tidligere innsatt ved Bredtveit fengsel (Sakstad). I rettsforliket erkjente staten brudd på EMK artikkel 3 etter isolasjon av den tidligere innsatte. Konvensjonsbruddet berodde på

¹⁵² Helsedirektoratet (2013) s. 2

¹⁵³ Helsedirektoratet (2013) s. 10

¹⁵⁴ Helsedirektoratet (2018) kapittel 9

konkrete forhold ved soningen, blant annet Sakstads helsetilstand og statens kunnskap om denne.¹⁵⁵

Sakstad var innsatt i Bredveit fengsel ved fem opphold i perioden 2013 til 2015. I denne perioden hadde Sakstad levert to klager til fengselet som ikke ble fulgt opp. Hun hadde ved flere anledninger ligget i sikkerhetsseng hvor de lengste oppholdene var på 38,5 timer og 42 timer sammenhengende uten at det ble tilstrekkelig gjort rede for nødvendigheten av sikkerhetstiltaket. Ved bruk av sikkerhetscelle og sikkerhetsseng ble hun rutinemessig fratatt klær på tross av at det ble gitt klar beskjed om at hun var kald. Det ble brukt bekken på en måte som var mer ydmykende enn nødvendig. Det fremkommer i rettsforliket at dette tilsammen utgjorde «nedverdiggende behandling» og brudd på EMK artikkel 3.¹⁵⁶

Rettsforliket viser at det beror på en helhetsvurdering om det foreligger konvensjonsbrudd. Mangelen på oppfølging av klagen og den innsattes allmenne helsetilstand virker å ha vært avgjørende momenter for at staten bekreftet konvensjonsbrudd i forliket. Forliket bekrefter at det forekommer menneskerettighetsbrudd i norske fengsler.

Det er områder rundt helseoppfølgingen for innsatte i isolasjon som kan forbedres. I CPT-rapporten fra 2018 fremkommer det at det er ulik håndtering i de ulike fengslene. Dette kan være fordi fengslene ligger i forskjellige kommuner, og kommunene selv har ansvar for lokalt helsevesen.¹⁵⁷ Det er likevel noe betenkelig at helsetilbud avhenger av hvilket fengsel man soner i. Straffegjennomføringsloven har få lovbestemte regler for hyppig og systematisk oppfølging av helsepersonell. Dette kan i en helhetsvurdering tale for konvensjonsbrudd ved bruk av isolasjon i fengsel.

6.7 Soningsforholdene

6.7.1 Generelt om soningsforholdene i norske fengsler

Soningsforholdene er et moment som må vurderes i et helhetlig bilde. Momenter som vurderes er om det er tilgang på dagslys, varme, bygningen i seg selv samt muligheter for

¹⁵⁵ 19-177369TVI-OTIR/06 s. 3

¹⁵⁶ 19-177369TVI-OTIR/06 s. 3

¹⁵⁷ Helsedirektoratet (2013) s. 2

lufting. Soningsforholdene generelt vil naturlig nok variere ut fra hvilket fengsel og avdeling den innsatte soner i.

En utfordring i norsk straffegjennomføring er at regelverket åpner opp for isolasjon på bakgrunn av bemannings- og bygningsmessige hensyn etter strgf. § 37. Mange norske fengsler ble bygget på den såkalte Pennsylvania-modellen. Denne modellen innebar nesten total isolasjon av de innsatte med intensjon om å forbedre de innsatte gjennom isolasjon.¹⁵⁸ Til tross for at denne tankegangen er skrinlagt er fremdeles mange av fengslene i Norge bygget på Pennsylvania-modellen.¹⁵⁹ Soning i slike fengsler gjør det vanskelig for innsatte å være i fellesskap med andre innsatte, ettersom det er dårligere tilgang på gode fellesskapsarealer. Dette er en av grunnene for at dagens strgf. § 37 åpner opp for isolasjon på bakgrunn av bygningsmessige begrensninger.

Et problem som fremkommer i CPT-rapporten fra 2018 er sanitære mangler på flere av cellene. Dette gjaldt blant annet i Ullersmo fengsel hvor det var flere celler som ikke var utstyrt med toaletter.¹⁶⁰ Etter Sivilombudsmannens besøk til Ullersmo fengsel i 2017 ble det uttrykt bekymring over svært dårlige hygieniske forhold:

«Både vegger og gulv var nedgriset. Matrester og sigarettstumper fra flere uker lå på gulvet, radiatoren og i vinduskarmen. Lukten indikerte også at det ikke hadde blitt rengjort over lengre tid. Vinduene på cellene på avdelingen kunne ikke åpnes, og den eneste muligheten for lufting var gjennom små hull som var boret inn i pleksiglassplatene foran luftevinduene.»¹⁶¹

Sett bort fra dette fremkommer det av CPT-rapporten fra 2018 at soningsforholdene generelt var gode, herunder at det var gode muligheter for å jobbe og ta utdanning.¹⁶² Det er mye positivt å si om soningsforholdene i norske fengsler og det er kjent at skandinaviske fengsler er noen av de beste fengslene å soner i. Det fremkommer imidlertid av CPT-rapporten fra 2018, samt rapporten fra Sivilombudsmannen, at det foreligger forbedringspotensialer også i norske fengsler med tanke på hygiene og sanitære forhold. Om soningsforholdene er så dårlige at det taler for brudd på EMK artikkel 3 vil avhenge av den enkelte sak.

¹⁵⁸ Rua og Smith (2019) s. 43

¹⁵⁹ Rua og Smith (2019) s. 43

¹⁶⁰ CPT (2018) avsnitt 83

¹⁶¹ Sivilombudsmannen (2017) s. 26

¹⁶² CPT (2018) avsnitt 83 og 85

Soningsforholdene alene vil ikke utgjøre et konvensjonsbrudd, men det er et viktig moment i vurderingen. Gode soningsforhold kan imidlertid være et formildende moment ved helhetsvurderingen.¹⁶³

6.7.2 Kompenserende tiltak

Et annet aspekt av soningsforholdene i fengsel er kompenserende tiltak. Kompenserende tiltak er tiltak som letter på belastningen av å sitte isolert, eksempelvis fysisk aktivitet utenfor cellen. Det følger av strgfjl. § 21 at det skal legges til rette for fritidsaktiviteter som trening og kulturell aktivitet. Etter strgfjl. § 22 skal alle innsatte få mulighet til opphold i frisk luft så langt det er mulig. Det følger av forarbeidene at «[e]tter gjeldende rett skal innsatte ha adgang til å oppholde seg i friluft minst en time hver dag. [...] Bemanningsmangel eller andre ekstraordinære grunner kan begrunne at «lufting» ikke skjer eller midlertidig må begrenses».¹⁶⁴

Det følger av forskrift om straffegjennomføring § 3-35 annet ledd at forholdene skal legges til rette for å forebygge negative virkninger av utelukkelse så vidt det er mulig.¹⁶⁵

Kriminalomsorgen har innført retningslinjer til straffegjennomføringsloven, deriblant til § 37 som lyder som følgende:

«Behovet for kompenserende tiltak øker i takt med utelukkelsens varighet. Der det er sikkerhetsmessig forsvarlig, bør det tilrettelegges for ulike sysselsettingsformer på cellen. Det kan legges til rette for økt kontakt med for eksempel prest, lege, besøkende eller helsepersonell, økt kontakt med tilsatte, aktiviteter som eneundervisning, mv. Ved utelukkelse utover 14 dager bør det også vurderes om det kan legges til rette for at innsatte kan aktiviseres utenfor cellen hver dag, dersom innsatte ikke motsetter seg dette.»¹⁶⁶

Slik det fremkommer av retningslinjene fra kriminalomsorgen skal det legges opp til tilstrekkelige kompenserende tiltak i fengsel. Det skal også legges opp til tettere oppfølging ved forlenget isolering.

¹⁶³ Rohde v. Denmark J, avsnitt 97

¹⁶⁴ Ot.prp.nr.5 (2000-2001) s. 157

¹⁶⁵ FOR-2002-02-22-183 (2002)

¹⁶⁶ Kriminalomsorgsdirektoratet (2002) punkt 37.20 (se samlefil)

Momentet om kompenserende tiltak er et sammensatt punkt som omhandler alle tiltak som kan forbedre isolasjonssituasjonen for den innsatte. Dette kan være mulighet til samtaler med psykolog, lufteturer, sysselsetting og lignende. Det fremkommer klart av retningslinjene fra kriminalomsorgsdirektoratet at det bør legges til rette for slike kompenserende tiltak. Tiltakene er ikke lovfestet og kriminalomsorgen er ikke pålagt å gjennomføre slike tiltak. Etter retningslinjene bør tiltak gjennomføres der det er sikkerhetsmessig forsvarlig. Formuleringen «bør» legger opp til en nødvendighetsvurdering hos de ulike fengslene. Dette tyder på at det er et spørsmål om ressurser og bemanning om det er mulig å gjennomføre slike tiltak.

6.8 Tilsynsordninger

6.8.1 Generelt om tilsynsordninger

Det fremkommer av EMD-praksis at klageadgang er et viktig moment i helhetsvurderingen. Det følger ikke av EMK eller praksis fra EMD at det skal føres tilsyn med de innsatte. Det kan likevel sies at det ved tilsyn kan etterprøves om menneskerettighetenes etterfølges og at det på den måten er viktig tiltak for å sikre at menneskerettighetene etterfølges. Dette er særlig viktig for de innsatte som sitter isolert store deler av døgnet uten meningsfull menneskelig kontakt med andre. Det er viktig at de innsatte blir hørt og at virkningene av isolasjon blir overvåket også av et tilsynsorgan. Innsatte i fengsel, og da spesielt isolerte domfelte, er en utsatte gruppe fordi det er fare for at det forekommer umenneskelig eller nedverdiggende behandling noe som er forbudt etter EMK artikkel. 3.

6.8.2 Tilsynsordningen i Norge

I Norge er tilsyn lovbestemt etter strgfjl. § 9. Etter bestemmelsen skal det føres tilsyn med fengslene samt behandlingen av domfelte og innsatte. Det følger av forarbeidene til bestemmelsen at sammensetningen av tilsynsrådene med mer reguleres nærmere i forskrift.¹⁶⁷

Det fremkommer av forskrift til lov om straffegjennomføring § 2-3 at justisdepartementet oppnevner tilsynsrådets leder, nestleder og minst to medlemmer med varamedlemmer for to år av gangen.¹⁶⁸ I Rundskriv fra Kriminalomsorgen fra 2008 fremkommer det at det skal være

¹⁶⁷ Ot.prp.nr.5 (2000-2001) s. 152

¹⁶⁸ FOR-2002-02-22-183 (2002)

ett tilsynsråd i hver region. Innsatte som soner med høyt sikkerhetsnivå skal etter resolusjonen prioriteres.¹⁶⁹

Det fremkommer av forarbeidene at «[d]e domfelte og innsatte vil i forbindelse med besøk av tilsynsrådene få anledning til å snakke med personer som ikke er tilknyttet kriminalomsorgen.»¹⁷⁰ Det er et viktig poeng at de som fører tilsyn er uavhengige parter. Dette gjør at rettssikkerheten blir bedre samt at de innsatte får mulighet til å uttale seg uten fare for at det føres tilbake til dem personlig, dersom det ikke er ønsket.

Tilsynsordningen har blitt diskutert opp til flere ganger, og i NOU 1988:37 ble ordningen foreslått opphevet.¹⁷¹ I Norges rapport til FNs torturkomité i 2011 skrev myndighetene at tilsynsordningen nasjonalt ikke fungerte optimalt og at den måtte gjennomgås.¹⁷² Gjennom tilsynsordningen har det imidlertid blitt avdekket blant annet mangler i helse- og omsorgstjenestene til isolerte i fengsel blant annet ved at lege ikke varsles uten ugrunnet opphold ved utelukkelse fra fellesskapet.¹⁷³

Det er positivt at det eksisterer en tilsynsordning som har som formål å føre tilsyn med fengslene i landet. Det er mye som peker i retning av at ordningen ikke fungerer optimalt. Dersom tilsynsordningen fungerer optimalt vil dette være et godt virkemiddel for å sikre at det ikke forekommer brudd på blant annet EMK artikkel 3. Det krever imidlertid tilstrekkelig opplæring av tilsynsrådene samt hyppigere besøk i fengslene.¹⁷⁴

6.9 Kvinner i isolasjon

Det følger av strgfjl. § 14 siste ledd at «[d]omfelte skal ikke overføres til mer restriktivt fengsel enn det som er nødvendig». Det fremkommer likevel av Sivilombudsmannens rapport fra 2016 at dette ikke etterfølges når det gjelder kvinnelige innsatte.¹⁷⁵ I rapporten fremkommer det blant annet følgende:

¹⁶⁹ KSF-2008-9001, kapittel 7b.5 punkt 9.1

¹⁷⁰ Ot.prp.nr.5 (2000-2001) s. 152

¹⁷¹ NOU 1988:37 (kun sammendrag) s. 14

¹⁷² CAT/C/NOR/6-7, avsnitt 56

¹⁷³ Dok 4:3 (2018/19) s. 78 til 79

¹⁷⁴ Fredriksen og Aarøy, Bergens Tidende 05.02.2019: I 2019 avdekket Bergens Tidende store problemer med tilsynsordningen slik den er i dag. De som gjennomfører tilsyn har ikke juridisk bakgrunn og, eller, mangler opplæring. Dette medfører problemer fordi de som gjennomfører tilsyn ikke nødvendigvis vet hva de skal se etter, og hva som skal og burde rapporteres.

¹⁷⁵ Sivilombudsmannen (2016a), s. 28

«I Tromsø fengsel kan av sikkerhetsmessige grunner ikke kvinner sitte på fellesskapsavdelinger sammen med menn. Det medfører at kvinner som soner på høyt sikkerhetsnivå blir plassert på avdeling Varetekt. Denne avdelingen er ikke egnet som et soningstilbud for kvinner. Fengselsledelsen opplyste at det gjøres en del for å kompensere for forholdene der, men at det vanskelig gjøres med lav bemanning. Det ble erkjent at kvinnene langt på vei soner i isolasjon.»¹⁷⁶

Det sitter betraktelig færre kvinner enn menn i fengsel i Norge.¹⁷⁷ Forskning gjort i flere fengsler, deriblant fengsler i Danmark og Sverige viser at denne statistikken fører til andre soningsforhold for kvinner enn for menn. Det fremgår følgende av forskningsrapporten:

«A major consequence of the small proportion of women within the total prison population is that prisons and prison systems tend to be organised on the basis of the needs and requirements of the male prisoners. This applies to architecture, to security and to all other facilities.»¹⁷⁸

Det fremkommer av Sivilombudsmannens rapport fra 2016 at det er flere utfordringer knyttet til kvinner i fengsel. Sivilombudsmannen uttrykker bekymring for at noen celler for kvinner ikke har toalett, noe som kan være problematisk for kvinner med menstruasjon eller gravide innsatte. Det fremkommer også at det er begrensede luftemuligheter for kvinner i fengsel på grunn av sikkerhetsutfordringer, personellressurser og bygningsmessige utfordringer.¹⁷⁹ Kvinnene har dårligere tilbud når det kommer til rusmestring, reell arbeidstrening og blir oftere lokalisert i gamle og uegnede bygninger.¹⁸⁰ Sivilombudsmannens funn viser at kvinner har dårligere soningsforhold enn menn i norske fengsler.¹⁸¹ Dette tilsier at det er større risiko for at kvinner blir utsatt for forhold som er i strid med EMK artikkel 3 enn menn i Norge.

På bakgrunn av sikkerhetsmessige grunner risikerer kvinner i fengsel å bli, om ikke fullstendig, delvis isolert. Dette samsvarer ikke med momentene i helhetsvurderingen utpenslet av EMD, hvor det fremkommer at begrunnelse for sikkerhetstiltak og risikovurdering kan tale for brudd på EMK artikkel 3. Sammenfattet med at

¹⁷⁶ Sivilombudsmannen (2016a), s. 28

¹⁷⁷ Statistisk sentralbyrå (2017); Av de innsatte var 6,7 % kvinner i januar 2017

¹⁷⁸ Fair (2009) s. 3

¹⁷⁹ Sivilombudsmannen (2016a), s. 10

¹⁸⁰ Sivilombudsmannen (2016a), s. 12

¹⁸¹ Sivilombudsmannen (2016a), s. 12

soningsforholdene for kvinner i fengsel er dårligere enn for menn er det større sannsynlighet for brudd på EMK artikkel 3 for kvinner i norske fengsler.

6.10 Konklusjon

Momentene som er vurdert ovenfor i kapittel 6 er momenter som vektlegges av EMD ved potensielle brudd på EMK artikkel 3. Praksis fra viser at det skal mye til før det foreligger konvensjonsbrudd ved isolasjon av innsatte. Etter vurderingen av de nasjonale rettskildene på området fremkommer det imidlertid at straffegjennomføringsloven ikke fungerer optimalt på området.

Straffegjennomføringsloven åpner blant annet for utvidet bruk av isolasjon blant annet med begrunnelse i bemannings- og bygningsmessige begrensninger til tross for at isolasjon kun skal anvendes der det er nødvendig. I praksis utelukkes således innsatte fra fellesskap uten at de utgjør en sikkerhetsrisiko. Det vil imidlertid ikke være forsvarlig å endre straffegjennomføringsloven før det er tilstrekkelig gode fengsler hvor bygningsmessige begrensninger ikke forekommer. Det er derfor heller et spørsmål om ressurser til utbygging av fengselsmasse og bemanning.

Straffegjennomføringsloven gir i praksis åpning for bruk av isolasjon som reaksjon på disiplinærbrudd til tross for at Stortinget har vedtatt at dette ikke lenger skal forekomme. Isolasjon burde ikke brukes som en reaksjon på disiplinærgrunn med mindre det er fare for gjentakelse. Der det er fare for gjentakelse vil det foreligge en tilstrekkelig begrunnet risiko for tvangstiltaket. Ettersom Stortinget har vedtatt at isolasjon ikke skal forekomme som reaksjon på disiplinærbrudd vil det være hensiktsmessig om utelukkelse etter strgfjl. §§ 39 og 40 ikke forekommer med mindre det foreligger gjentakelsesfare. Det vil også være mer i tråd med EMK ettersom den innsatte således utgjør en sikkerhetsrisiko.

Det er en svakhet at det ikke er bedre tilrettelagt for klageadgang i praksis. Ettersom innsatte i isolasjon kan få større psykiske og fysiske utfordringer enn andre innsatte, vil det være naturlig med bedre tilrettelagt klageadgang over sikkerhetsvedtak enn det er i dag. Klageadgang er viktig i et demokratisk samfunn og for å ivareta rettssikkerheten til den innsatte.

Flere av bestemmelsene i straffegjennomføringsloven krever at en lege skal varsles ved bruk av sikkerhetstiltak og oppfølges av ansatte i fengslene. Det er ikke lovbestemt at den innsatte

skal ha tett oppfølging fra helsevesenet under isolering, ved bruk av sikkerhetsseng eller ved bruk av sikkerhetscelle. Praksisen på området virker ut fra CPT-rapporten fea 2018 å variere noe. I noen fengsler er det tett oppfølging fra sykepleier mens det i andre fengsler er fengselsansatte som fører oppsyn med innsatte i isolasjon. For å kunne føre tilstrekkelig oppsyn med den innsattes fysiske og psykiske helse vil det være mer forsvarlig om det er lovbestemt tilsyn av helsepersonell for isolerte i fengsel. Slik som for bemannings- og bygningsmessige begrensninger er tilsyn fra helsepersonell et spørsmål om ressurser og således et politisk spørsmål.

Det er ikke lovregulert i straffegjennomføringsloven at kvinner og menn har rett på likeverdige soningsforhold. I praksis er det store forskjeller mellom kvinner og menns soningsforhold i fengsel. Konsekvensen av dette er at kvinner lettere blir utsatt for konvensjonsbrudd, særlig i tilknytning til EMK artikkel 3. Ettersom det er betydelig færre kvinner i fengsel blir fellesskap mellom mannlige innsatte prioritert. Dette bunner i bygnings- og sikkerhetsmessige begrensninger i fengslene i Norge. I april 2019 åpnet imidlertid et nytt kvinnefengsel i Arendal som forhåpentligvis kan gjøre soningsforholdene bedre for flere kvinner.¹⁸²

Norge er forpliktet til å forhindre konvensjonsbrudd. Slik lovgivningen er i dag er det fare for at det kan forekomme brudd på EMK artikkel 3 ved isolering av innsatte i norske fengsler. For å forhindre konvensjonsbrudd det nødvendig med lovendringer på området samt bevilgning av ressurser til kriminalomsorgen. Uavhengig av når og om det vil komme endringer i straffegjennomføringsloven i nærmeste fremtid fremstår det som prekært at kriminalomsorgen blir tildelt ressurser til bedre utbedring av fengsler samt flere ansatte i kriminalomsorgen, både fengselsansatte og helsepersonell.

På bakgrunn av dette er konklusjonen at norsk rett ikke harmonerer med de menneskerettslige skrankene etter EMK artikkel 3 for isolering av innsatte i fengsel.

¹⁸² Kriminalomsorgsdirektoratet (2019)

Kildeliste

Lover

- 1814 Lov 17. mai 1814 Kongeriket Norges Grunnlov
- 1962 Lov 22. juni 1962 nr. 8 om Stortingets ombudsmann for forvaltningen (sivilombudsmannsloven)
- 1967 Lov 10. februar 1967 om behandlingsmåten i forvaltningssaker (forvaltningsloven)
- 1980 Lov 13. juni 1980 nr. 35 om fri rettshjelp (rettshjelploven)
- 1981 Lov av 22. mai 1981 nr. 25 om rettergangsmåten i straffesaker (straffeprosessloven)
- 1999 Lov 21. mai 1999 nr. 30 om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (menneskerettsloven)
- 1999 Lov 2. juli 1999 nr. 62 om etablering og gjennomføring av psykisk helsevern (psykisk helsevernloven)
- 1999 Lov 2. juli 1999 nr. 63 om pasient- og brukerrettigheter (pasient- og brukerrettighetsloven)
- 1999 Lov 2. juli 1999 nr. 64 om helsepersonell m.v. (helsepersonelloven)
- 2001 Lov 18. mai 2001 nr. 21 om gjennomføring av straff mv. (straffegjennomføringsloven)

Internasjonale konvensjoner

- EMK Europarådets konvensjon 4. november 1950 om beskyttelse av menneskerettigheter og de grunnleggende friheter (Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen – EMK)
- Wien-konvensjonen Vienna Convention on the Law of Treaties 23 May 1969 (Wien-konvensjonen)

FNs torturkonvensjon	United Nations Convention Against Torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment of 10 December 1984 (FNs torturkonvensjon)
Den europeiske torturkonvensjonen	European Convention for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment of 1. February 1989 (Den europeiske torturkonvensjonen)
FNs barnekonvensjon	Convention on the Rights of the Children of 20 November 1989 (Barnekonvensjonen)
OPCAT	Optional Protocol to the Convention against Torture and other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or punishment of 18 December 2002 (OPCAT) [https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/OPCAT.aspx]

Andre internasjonale kilder

Istanbulerklæringen	The Istanbul statement of the use and effects of solitary confinement of 9. December 2007 (Istanbulerklæringen)
Mandelareglene	UN General Assembly Resolution of 17. December 2015. United Nations Standard Minimum Rules of the Treatment of Prisoners (The Nelson Mandela Rules) [https://undocs.org/A/RES/70/175]
Essex Paper 3 (2016)	Essex Paper 3: Initial guidance on the interpretation and implementation of the Mandela Rules of 7-8 April 2016. [https://www.penalreform.org/resource/guidance-on-implementation-the-nelson-mandela-rules/]

21st General Report
of the CPT

21st General Report of the CPT, European Committee for the
Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or
Punishment, 1 August 2010 - 31 July 2011

<https://rm.coe.int/1680696a88> [Besøkt 23.05.2020]

Forarbeider, forskrifter og rundskriv

Dok.nr.16 (2011-2012)	Dokument 16 (2011-2012): Rapport til Stortingets presidentskap fra Menneskerettighetsutvalget om menneskerettigheter i Grunnloven
Prop. 159 L (2012-2013)	Endringer i sivilombudsmannsloven (nasjonal forebyggende mekanisme)
Ot.prp.nr.5 (2000-2001)	Om lov om gjennomføring av straff mv. (straffegjennomføringsloven)
NOU 1988:37	Ny fengselslov (kun sammendrag)
FOR-2002-02-22-183	Forskrift om straffegjennomføring
KSF-2008-9001	Rundskriv fra Kriminalomsorgens sentrale forvaltning

Nasjonal rettspraksis

Høyesterettspraksis:

HR-2016-2554-P

Rt. 2015 s. 93 A (Maria-dommen)

Rt. 2006 s. 1469 A

Rt. 2005 s. 833 A

Rt. 2000 s. 996 P (Bøhler-dommen)

Underrettspraksis og rettsforlik:

LB-2016-111749

TOSLO-2013-103468 (Glattcelledommen)

19-177369TVI-OTIR/06

https://www.advokatbladet.no/files/2020/05/08/Rettsforlik_Isolasjon.pdf [Besøkt 09.05.2020]

Praksis fra EMD

Ireland v. The United Kingdom Case of Ireland v. The United Kingdom, application no. 5310/71, P, 18.01.1978

Tyrer v. The United Kingdom Case of Tyrer v. The United Kingdom, application no. 5856/72), J, 25.04.1978

Airey v. Ireland Case of Airey v. Ireland, application no. 6289/73, J, 09.10.1979

Kudla v. Poland Case of Kudla v. Poland, application no. 30210/96, GC, 26.10.2000

Van der Ven v.
The Netherlands Case of Van der Ven v. The Netherlands, application no. 50901/99, J, 04.02.2003

Ilascu and others v.
Moldova and Russia Case of Ilascu and others v. Moldova and Russia, application no. 48787/99, GC, 08.07.2004

Öcalan v. Turkey Case of Öcalan v. Turkey, GC, Application no. 46221/99, 12.05.2005

Rohde v. Denmark Case of Rohde v. Demark, J, Application no. 69332/01, 21.07.2005

Ramirez Sanchez v. France	Case of Ramirez Sanchez v. France, application no. 59450/00, GC, 04.07.2006
Babar Ahmad and others v. The United Kingdom	Case of Babar Ahmad and others v. The United Kingdom, Application nos. 24027/07, 11949/08, 36742/08, 66911/09 and 67354/09, J, 10.04.2012
Bouyid v. Belgium	Case of Bouyid v. Belgium, application no. 23380/09, GC, 28.09.2015
Khlaifia and others v. Italy	Case of Khlaifia and others c. Italy, application no. 16483/12, GC, 15.12.2016

[Alle avgjørelser fra EMD er hentet fra HUDOC; <https://hudoc.echr.coe.int/>]

Litteratur

Bernt og Doublet (1998)	Jan Fridthjof Bernt og David R. Doublet, « <i>Vitenskapsfilosofi for jurister: en innføring</i> », Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke (Bergen 1998)
Graver (2002)	Hans Petter Graver, « <i>Alminnelig forvaltningsrett</i> », 2. utgave, Universitetsforlaget (Oslo 2002)
Jebsen (2004)	Sverre Erik Jebsen, « <i>Menneskerettigheter i straffeprosessen</i> », Cappelen Forlag (Oslo 2004)
Ruud og Ulfstein (2011)	Morten Ruud og Geir Ulfen, « <i>Innføring i folkerett</i> », 4. utgave, Universitetsforlaget (Oslo 2011)
Fredriksen (2013)	Steinar Fredriksen, « <i>Innføring i straffeprosess</i> », 3. utgave, Gyldendal Norsk Forlag (Oslo 2013)
Aall (2018)	Jørgen Aall, « <i>Rettsstat og menneskerettigheter</i> », 5. utgave, Fagbokforlaget (2018 Bergen)

Rua og Smith (2019) Marte Rua og Petter Scharff Smith (red.) «*Isolasjon et fengsel i fengselet*», Cappelen Damm (Oslo 2019)

Murdoch (2006) Jim Murdoch, «*The treatment of prisoners, European Standards*», Council of Europe Publishing (Strasbourg 2006)

Artikler

Fredriksen og Aarøy, Bergens Tidende (05.02.2019) Ingrid Fredriksen og Torunn A. Aarøy, «*Vil endre tilsynsordningen for alle norske fengsler*», Bergens Tidende nettavis (05.02.2019)
<https://www.bt.no/nyheter/i/0ER9pJ/vil-endre-tilsynsordningen-for-alle-norske-fengsler> [Besøkt 10.03.2020]

Smith, Horn, Nilsen og Rua (2013) Petter Scharff Smith, Thomas Horn, Johannes F. Nilsen og Marte Rua, «*Isolasjon i skandinaviske fengsler: Skandinavisk praksis og etableringen av et skandinavisk isolasjonsnettverk*», Kritisk Juss 2013 (39) s. 170-191 (2013)

Fair (2009) Helen Fair, «*International Review of Women's Prison*», Prison Service Journal, utgave nr. 184 (2009)
<https://www.prisonstudies.org/resources/international-review-womens-prisons-prison-service-journal-article>

Rapporter fra offentlige organer

Dokument 4:3 (2018/19) Sivilombudsmannen, «*Særskilt melding til stortinget om isolasjon og mangel på menneskelig kontakt i norske fengsler*», Dokument 4:3 (2018/19), Oslo, 18.06.2019

Helsedirektoratet (2018) Helsedirektoratet, «*Helse- og omsorgstjenester til innsatte i fengsel – årsrapport 2018*», publisert 18.10.2017
<https://www.helsedirektoratet.no/rapporter/helse-og-omsorgstjenester-til-innsatte-i-fengsel-arsrapporter>

- Dokument 4:1 (2017-2018) Sivilombudsmannen, «*Melding for året 2017 fra Sivilombudsmannen om forebygging av tortur og annen grusom, umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff ved frihetsberøvelse*», Oslo, 20.03.2018
- Sivilombudsmannen (2017) Sivilombudsmannen, «*Besøksrapport Ullersmo fengsel, 29.-31. august 2017*», august 2017
<https://www.sivilombudsmannen.no/wp-content/uploads/2018/02/Bes%C3%B8ksrapport-2017-Ullersmo-fengsel.pdf> [Besøkt 23.05.2020]
- Sivilombudsmannen (2016a) Sivilombudsmannen, «*Kvinner i fengsel: En temarapport om kvinners soningsforhold i Norge*», Oslo, desember 2016a
https://www.sivilombudsmannen.no/wp-content/uploads/2017/05/Temarapport_Kvinner-i-fengsel.pdf [Besøkt 23.05.2020]
- Cramer (2014) Victoria Cramer, «*Kompetansesenter for sikkerhets-, fengsels- og rettspsykiatri Helseregion Sør-Øst: Forekomst av psykiske lidelser hos domfelte i norske fengsler*», Kompetansesenterets Prosjektrapport 2014-1, Oslo, november 2014

Rapporter fra internasjonale organer

- CAT/C/NOR/6-7 FN-sambandet, «*Combined sixth and seventh periodic reports of States parties due in 2011, submitted in response to the list of issues (CAT/C/NOR/Q/7) transmitted to the State party pursuant to the optional reporting procedure (A/62/44, paras. 23 and 24)*»
 30.01.2012
[\[http://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=6QkG1d%2fPPRiCAqhKb7yhshKqFzT9v2BExNReKHwmpVblUHnN2dBLUR3iReWT%2bzF%2ffY5GceCdHPCDIf5cWxs8SEedWcm1LKje5OyrGtHBSXckQ88JgaHMZXDrBFK9esTR\]](http://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=6QkG1d%2fPPRiCAqhKb7yhshKqFzT9v2BExNReKHwmpVblUHnN2dBLUR3iReWT%2bzF%2ffY5GceCdHPCDIf5cWxs8SEedWcm1LKje5OyrGtHBSXckQ88JgaHMZXDrBFK9esTR)
 [Besøkt 21.05.2020]

- CPT (2018) Europarådet, «*Report to the Norwegian Government on the visit to Norway carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 28 May to 5 June 2018*», 17.01.2019
[<https://rm.coe.int/1680909713>]
- CAT/C/NOR/CO/8 FN-sambandet, «*Committee against Torture: Concluding observations on the eighth periodic report of Norway, 14 ans 15 May 2018*», 05.06.2018
[<https://undocs.org/en/CAT/C/NOR/CO/8> besøkt 21.05.2020]

Internettbaserte kilder

- Wikipedia (2020) Wikipedia, «*Abdullah Öcalan*», sist oppdatert 23.05.2020
https://en.wikipedia.org/wiki/Abdullah_%C3%96calan#Detention_conditions [Besøkt 25.05.2020]
- Kriminalomsorgs- Kriminalomsorgsdirektoratet, «Nytt kvinnefengsel åpnet i Evje», publisert 10.04.2019,
direktoratet (2019) <https://www.kriminalomsorgen.no/nytt-kvinnefengsel-aapnet-i-evje.6184000-237613.html> [Besøkt 25.05.2020]
- FN-sambandet (2019) FN-sambandet, «*Torturkonvensjonen*», sist oppdatert 08.10.2019
<https://www.fn.no/om-fn/avtaler/Menneskerettigheter/Torturkonvensjonen>
[Besøkt 25.05.2020]
- NRK (2018) NRK, Brennpunkt-dokumentar, «*Fengsel og forlatt*», (2018)
<https://tv.nrk.no/serie/brennpunkt/2018/MDDP11000518/avspiller> [Sett 07.02.2020]

- Statistisk sentralbyrå (2017) Statistisk sentralbyrå, Tabell 10530: Innsatte, etter kjønn, statistikkvariabel og år, 2017
<https://www.ssb.no/statbank/table/10530/>
[Besøkt 05.05.2020]
- Sivilombudsmannen (2016b) Sivilombudsmannen, «10 år med torturforebygging», publisert 22.06.2016b
<https://www.sivilombudsmannen.no/aktuelt/tortur-forebygging/10-ar-torturforebygging/> [Besøkt 25.05.2020]
- Helsedirektoratet (2013) Helsedirektoratet, «Helse- og omsorgstjenester til innsatte i fengsel; Veileder», januar 2013 (sist oppdater desember 2016)
https://www.helsedirektoratet.no/veiledere/helse-og-omsorgstjenester-til-innsatte-i-fengsel/Helse-%20og%20omsorgstjenester%20til%20innsatte%20i%20fengsel%20-%20Veileder.pdf/_/attachment/inline/54b7b100-9415-4bc0-993e-66175a4cd4c1:5537f215b0ba85ca4a0159612413ab7450b23467/Helse-%20og%20omsorgstjenester%20til%20innsatte%20i%20fengsel%20-%20Veileder.pdf
[Sisert 23.04.2020]
- Kriminalomsorgs- direktoratet (2002) Kriminalomsorgsdirektoratet, «Retningslinjer til straffegjennomføringsloven», fastsatt av Kriminalomsorgens sentrale forvaltning 16. mai 2002 med hjemmel i forskrift om straffegjennomføring av 22.februar 2002 § 8-1
<https://www.kriminalomsorgen.no/retningslinjer-til-straffegjennomfoeringsloven.411497.no.html>
[Besøkt 19.05.2020]

